



ובא עליך רעא לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה
לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שואה לא תדעי

«Διά τοῦτο θέλει ἔλθεῖ κακόν ἐπὶ σέ, χωρίς νά ἐξεύρης πόθεν γεννᾶται· καί συμφορά θέλει πέσει κατὰ σοῦ, χωρίς νά δύνασαι νά ἀποστρέψης αὐτήν· καί ὀλεθρος θέλει ἔλθεῖ αἰφνιδίως ἐπὶ σέ, χωρίς νά ἐξεύρης».

(Ψαλμ., 47-11)

Τώρα πού ο Βαλντχάιμ αρχίζει καί... θυμάται

(Τίτλος από άρθρο της κ. Μ. Χαλκιά, στις «24 Ώρες» της 12.3.1988).

Οταν πρίν από δύο χρόνια οί 'Εβραϊκές οργανώσεις όλου του κόσμου κατηγορήσαν άνενδοίαστα τόν Κούρτ Βαλντχάιμ ως «κοινό ψεύτη», ό όποιος παραποιούσε τήν πραγματικότητα όσον άφορά τήν άτομική δράση του στην περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ή άνθρωπότητα στάθηκε έκστατική. Οί πιό καλοπροαίρετοι έθεταν έρωτηματικά πώς ήταν δυνατόν ό επί σειρά έτών τιμημένος Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ νά είναι ένας διακεκριμένος Ναζί. Οί ίδιοι οί Αύστριακοί άδυνατούσαν νά πιστέψουν αυτή τήν κακοήθεια έκ μέρους του Βαλντχάιμ καί τήν άδυναμία τους αυτή τήν πιστοποίησαν μέ τήν ψηφο τους μέ τήν όποία τόν εξέλεξαν Πρόεδρο της χώρας τους. Οί κακόπιστοι άντισημίτες



Του ΒΑΣ από τον «Ταχυδρόμο»

ίσχυρίστηκαν ότι πρόκειται γι' έναν ακόμη «μύθο των 'Εβραίων», ενώ οί κατά (προσοδοφόρο) έπάγγελμα άντί - 'Εβραίοι βρήκαν ότι «άμαυρώνουμε έναν ύπερασπιστή της ειρήνης».

Τώρα πού ό Βαλντχάιμ ξεσκεπάζεται, σιγά - σιγά, μόνος του, τί έχουν νά πουν όλοι αúτοι; Οί μέν καλοπροαίρετοι τά έχουν — δικαίως — χαμένα. Οί δέ κακόπιστοι κάνουν ότι δέν άκούν τίς κατά στάδια όμολογίες του Βαλντχάιμ. Τέλος οί Αύστριακοί, πρό της διεθνούς άπομονώσεως της χώρας τους, αρχίζουν ν' άντιδρούν όμαδικά κατά του Προέδρου τους.

'Αντί άλλης άναπτύξεως του θέματος, περιοριζόμαστε στό ν' άναδημοσιεύουμε τό σχόλιο της κ. Μαρίας Χαλκιά.

... μπορεί νά γράψει τά άπομνημονεύματά του...

«Μήπως είναι καιρός ό κύριος Βαλντχάιμ νά καθήσει καί νά ξαναγράψει τά άπομνημονεύματά του, τώρα πού αρχίζει σιγά - σιγά νά άνακτά τή μνήμη του;

'Η αλήθεια είναι ότι έχει κάνει μεγάλη πρόοδο, ειδικά τούς τρεις τελευταίους μήνες, μέ τή βοήθεια μερικών ιστορικών, μερικών πολιτικών καί παλιών του γνώριμων.

'Αρχίζοντας από τά βασικά, γιατί ό κ. Βαλντχάιμ δέν έχει ξεχάσει μόνο λεπτομέρειες, αλλά όλόκληρες καριέρες.

Θυμήθηκε, αΐφνης, ότι κατά τή διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου καί συγκεκριμένα τό 1943 - 1944 δέν ήταν στην Αύστρία, όπως αρχικά νόμιζε, αλλά στη Γιουγκοσλαβία καί στην Ελλάδα. Ναι, τώρα πού τό λέτε... τό θυμάμαι!

Στή συνέχεια, μία βροχή τηλεγραφημάτων καί ντοκουμέντων πού δημοσιεύτηκαν (μήπως θυμηθεί καί κάποιος άλλος τίποτα) του άνακάλεσαν στή μνήμη ότι δέν ήταν εκεί τυχαία, ούτε ύπηρετούσε άπλως τόν ναζιστικό στρατό καί δη ως άπλός στρατιώτης, αλλά ήταν άξιωματικός πληροφοριών. Ναι, τώρα πού τό λέτε... τό θυμάμαι...

'Ως άξιωματικός πληροφοριών, λοιπόν, έβλεπε, άκουγε καί ήξερε πολλά περισσότερα από έναν μέσο στρατιώτη. Ναι, τώρα πού τό λέτε... τό θυμάμαι... μου θυμίζει... Χορτιάτη, Κεφαλονιά, Ζάκυνθο, πόλεις, κωμοπόλεις, χωριά... Ναι, τώρα πού τό λέτε... κάτι μου θυμίζει...

Κάτι άνακρίσεις, κάτι άπελάσεις, κάτι έκτελέσεις...

Κι έτσι, άρχισε νά θυμάται ότι περίπου 5.000 γυναίκο-παιδα άπελάθηκαν, άλλοι χίλιοι πέρασαν στό "Αουσβιτς", "Αγγλοι κομάντος έκτελέστηκαν...

Ναι, τώρα πού τό λέτε... τό θυμάμαι!

Εύτυχως, πού βρέθηκαν όλοι αúτοι οί καλοί άνθρωποι, οί ιστορικοί, οί πολιτικοί, οί παλιοί συνάδελφοι, ακόμη καί άγνωστοί του πού τόν βοήθησαν νά θυμηθεί τόσα, μά τόσα πράγματα.

Τί θά γίνονταν άραγε χωρίς αúτους; Θά ήταν ένας μοναχικός, ήσυχος καί έφησυχασμένος πρόεδρος μις χώρας, όπως τόσοι καί τόσοι άλλοι.

'Ενώ τώρα πού θά παραιτηθεί ή πού θά τόν παραιτήσουν, θά μπορεί μέ τήν ήσυχία του νά ξαναγράψει τά άπομνημονεύματά του...

Ναι, ...τώρα πού τά θυμάται...».

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: 'Η παραστατική σύνθεση γλυπτικής πού άπεικονίζει τίς έκατοντάδες χιλιάδες παπουτσιών των θυμάτων, παρουσιάζει ζωντανά τό τραγικό τέλος έκατομμυρίων 'Εβραίων στά στρατόπεδα θανάτου. Τό έργο βρίσκεται στό Μουσείο του Όλοκαυτώματος (Γιάντ Βασέμ) στό 'Ισραήλ.

Ίουδαϊσμός και Έλληνισμός

(Τό μάθημα του Ρενέ Μαρδοχαίου Γκουασταλλά)

ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ

Στίς 2 Φεβρουαρίου τό Γαλλικό Ίνστιτούτο Άνωτέρων Σπουδών έτέλεσε στήν αίθυσά του τό μνημόσυνο του Ρενέ Μαρδοχαίου Γκουασταλλά, του Ίσραηλίτη έλληνιστή που άφησε και έργο αξιόλογο κι ένα υπόδειγμα πνευματικού βίου. Έπειτ' από σύντομη είσήγηση του κ. Octave Merlier και τοποθέτηση του ανθρώπου από τον κ. Roger Millieux, ο κ. Άγγελος Σικελιανός έτίμησε τή μνήμη του με τήν ακόλουθη όμιλία.

«Η Νέα Έστία» (1.3.1949, τεύχος 520)

Τά πρώτα μου αυτά λόγια άπευθύνονται στό Γαλλικό Ίνστιτούτο που από πάντα, και τά τελευταία πρό πάντων χρόνια, με τήν μεγαλόψυχη και φωτισμένη διεύθυνση του Octave Merlier, είναι ο άγνότερος φορέας τής άληθινά σκεπτόμενης και άγωνιζόμενης Έλληνικής ψυχής σ' όλόκληρο τον έξω κόσμο.

Άλλά ειδικότερα, τά πρώτα μου αυτά λόγια, άπευθύνονται προς τον Roger Millieux που μου έμπιστεύθη άνεπιφύλακτα — ένν πρώτως και ίσως μόνος θά 'χε τό δικαίωμα νά τό κάμει — τήν ιερή προσωπικότητα του ίδιου του πνευματικού δασκάλου, του Rene Mardochee Guastalla, στού όποιου τά στέρνα, στέρνα άληθινού Ραββί, άνακλίθη, ως ό πλέον άγαπημένος μαθητής του έναν καιρό, όπως ό Ίωάννης άνακλίθη, ως ό πιό άγαπημένος μαθητής και τούτος, κάποτε περίπαθα στους κόλπους του Ίησού.

Άληθινά πιστεύω πώς δέν είν' όλότελα άσκοπο νά σās διηγηθώ με λίγα λόγια τήν άπρόοπτή μου ψυχική συνάντηση με τον Roger Millieux, πάνω στό πρόσωπο του Guastalla.

Ήταν τότε οί πρώτοι άκόμα άντίχτυποι τής Κατοχής, που άρχίζαμε όλοι νά δοκιμαζόμαστε πικρότατα και πού στό βάθος κάποιων από μās έκτελούνταν ή έκκαθάριση όλων των κεφαλαίων, που μās έκληρονομούσε μ' άλαφρή συνείδηση, ή προηγούμενη «Πολιτισμένη», όπως αυτοκαλούντανε, αλλά τόσο στήν ουσία της κούφια κ' έξαιρετικά μεγάληαχη έποχή.

Σ' εκείνους τούς καιρούς λοιπόν, θυμούμαι πώς, διαβαίνοντας μιά μέ-

ρα κουρασμένος, άπ' τό βιβλιοπωλείο του Κάουφμαν, στάθηκα γιά λίγο και ξεφύλισα στό πόδι, κάποιον τόμο που δέν ξέρω πώς, με δόλωσεν ό τίτλος του: «Le Mythe et le Livre».

Άλλ' όπως τον ξεφύλλιζα, αισθάνθηκα άξαφνα πώς μιά ουσιαστικά πνευματική προσωπικότητα, αναδίνονταν άπ' τίς σελίδες του. Μιά δυνατή και σύγχρονα άσυνείθιστα λεπτή πνευματική προσωπικότητα, που ή μόρφωσή της έξαντλητική, όπως φαίνονταν, στό θέμα που τήν άπασχολεί, τήν ανέβαζε μεθοδικά σκαλί-σκαλί στό κριτικό επίπεδο μιάς έποπτείας κατακάθαρης κ' όξυτάτης στά γενικότατα ήθικά και νοητικά προβλήματα του σύγχρονου μας κόσμου.

Όλοφάνερα, ό συγγραφέας ήταν έλληνιστής μεγάλος. Μελετούσε μέσ σε κείνο τό δοκίμιο, ξεκινώντας από τούς παλαιότερους ιστορικούς καιρούς, τό βαθμιαίο διαζύγιο του ανθρώπου από τό φυσικό του μύθο, όταν ή ψυχή του συγγραφέα και του περιβάλλοντός του ουσιαστικά ήταν ένα, και τήν γέννησην άγάλη - άγάλη του άτομικού βιβλίου σε καιρούς νεώτερους, που ό συγγραφέας στό τέλος ξεχωρίζονταν άπ' τήν συλλογικήν άτμόσφαιρα που συνδεδεμένη άλλοτε μαζί του έκλωθε τά άληθινά μεγάλα έθνικά και πανανθρώπινα έργα. Έμελετούσε τό φαινόμενο αυτό με συντομία αλλά και μαζί μ' άξιοθαύμαστη όξυδέρκεια και σαφήνεια σ' όλες του τίς χρονολογικές περιόδους και τίς γεωγραφικές του έκδηλώσεις, άρχινώντας άπ' τήν Άσσυ-

ρία, από τήν Κίνα, από τήν Ίουδαία και σιγά - σιγά περνώντας από τούτη στό Μεσαίωνα, και βαθμιαία στίς ήμέρες μας, όπου τό διαζύγιο συγγραφέα και μύθου βρίσκεται στό όξυτάτο σημείο του. Καί στό διαζύγιο τούτο έζητούσε μιά άξια θεραπεία, τή στιγμή που ό άνθρωπος, τελειωμένο πιά «άτομο» άπ' τή μιά μεριά, αλλά και «ζώνον πολιτικόν» άπ' τήν άλλη, αισθανόταν τραγικά στά πιό βαθιά του είναι του, τήν καθαυτό βιολογική άνάγκη ν' άνασυνδεθεί όλόψυχα με τή μεγάλη άτμόσφαιρα του κόσμου.

Και τή θεραπεία τούτη τήν εύαγγελίζονταν στήν Ποίηση, που άποστολή της ήταν πάντα, αλλά σήμερα περισσότερο από πάντα, νά έπανορθώσει τήν Ένότητα του Άνθρώπου με τον Άνθρωπο, άφίνοντας άποφασιστικά τά παρεκκλήσια των έφημερών της παιχνιδιών, και ύψώνοντας τή σφαιρική και καθαυτό πλανητική της λειτουργία από τον κεντρικό άνθρωπινο Ναό.

Άλλά στό έργο τούτο θά ξανάρθω σύντομα. Στό μεταξύ όμως είπα, πώς σε τούτο τό βιβλίο, όλοφάνερα ό συγγραφέας ήταν έλληνιστής μεγάλος. Κι άσφαλώς αυτό τό γνώρισμα ήταν πρώτο ίσως, που μιά μέρα μ' έκανε νά συναντήσω τον Roger Millieux και νά του πώ:

— Κάποτε θά 'θελα νά κάμνω στό Ίνστιτούτο σας μίαν όμιλία γιά έναν τρανό κατά τή γνώμη μου έλληνιστή, που λέγεται Rene Guastalla. Καί νά που στό άκουσμα τής άπροσδόκητης έτούτης πρότασής μου, ό Roger Millieux έχλώμιανε και μου 'πε:

— Άλλά ό Guastalla ήταν ό δάσκαλός μου! Κι άρχισε νά μου διηγείται τότε διεξοδικά τό έργο, τό είδος τίς πικρές δοκιμασίες και τελικά τον θάνατο του Δάσκαλού του. Κι έτσι έμαθα, μαζί με τόσα άλλα, πώς ό Guastalla ήταν Ίσραηλίτης.

Και ό Roger Millieux στό μεταξύ, ά-

νεπιφύλαχτα και γενναιόδωρα, με έφοδιασε μ' όλα τα στοιχεία που μου χρειάζονταν γι' αυτή την όμιλία — ετηλεγράφησε στην εύγενική χήρα του Rene Guastalla για να μου στείλει όσα ντοκουμέντα μάς έλείπανε, μου έμπιστεύθηκε ολόκληρη την αλληλογραφία που είχε μαζί του, όταν ήταν μαθητής του — μου 'δωσε τό σκίτσο του και με δύο λόγια τελικά μου παραχώρησε τη θέση του στο έπιμνημόσυνο αυτό χρέος, που την ώρα τούτη στέκομαι με δέος μπροστά του, έτοιμος να τό εκπληρώσω.

Κυρίες και κύριοι,

Γιά όποιον έχει μέσα του, έστω κι ένα μοναχά θαμπόν άνανρή της πνευματικής γεωγραφίας του κόσμου, ή Εύρώπη ούσιαστικά, είναι μιά Μωσαϊκή άποκία.

Σ' όλους μας τούς ναούς, ό όρθρος άρχινάει με τούς ψαλμούς του Προφητάνακα Δαβίδ, κι ό έσπερινός στους ίδιους ναούς, ύμνει γιά όλους μας την έξοδο του 'Ισραήλ από την Αίγυπτο, ένw σε κάθε έπίσημη ήμέρα μας ύμνούμε τόν 'Αβραάμ, τόν 'Ισαάκ και τόν 'Ιακώβ, και οι προφητείες του 'Ιερεμία, του 'Ησαία, του Δανιήλ, του 'Ιεζεκιήλ, του 'Αμών, διασταυρώνονται μέσ στο μυαλό μας χύνοντας τό φώς των άστραψών τους μέσα στο πηχτό σκοτάδι της τρεχούμενης πολιτικής του κόσμου ζωής.

Παράλληλα, σ' όλες τις ζώνες του πλανήτη οι άναρίθμητες 'Αγγλοσαξωνικές εκδόσεις της 'Αγίας Γραφής, πραγματοποιούνε μιά άνεξάν-

τηλη τεράστια προπαγάνδα στο 'Ισραήλ.

'Αλλά τό γεγονός αυτό, δέν έμποδίζει από αιώνας, στην Εύρώπη, ό 'Ισραήλ να 'ναι τό σύνθημα της δίωξης όμαδικά ένός λαού που άλλωστε σ' όλη της την άλλη ζωή, είναι τό άλάτι, κι είναι τό προζύμι της πνευματικής και της οικονομικής της ανανέωσης.

Μέ τη θαυμαστή του έπίγνωση των πρακτικών καθόλου ζητημάτων της εύρωπαϊκής ζωής, έπίγνωση που όφείλεται από τούς καιρούς της διασποράς στην απομάκρυνση του 'Ισραήλ από τά στενά πολιτικά διαφέροντα που φθείρουνε τούς λαούς της Δύσης μέ την άμετρη κατάχρησή τους, ό λαός αυτός όξύνει άνάμεσα στους αιώνας τις λεπτότερες ιδιότητές του, τόσο στα οικονομικά προβλήματα που τόν φέρνουνε πρώτο στο διεθνή οικονομικό ανταγωνισμό, όσο και στα καθαυτό πνευματικά που του έγχειρίζουνε συχνότατα τά σκήπτρα της πνευματικής πρωτοπορείας της γής.

Σέ τρόπο που ένw ξανοίγεται στη σφαίρα της καθολικότητας, μ' έναν 'Αίνσταιν ή μ' ένα Μπέρζον (για να μην όνομάσω παρά έλάχιστα κι άπ' τά πιό πρόσφατα άπ' τά δείγματα της καθαρά οικουμενικής πνευματικής ύπεροχής του) να διαγείρει αντίθετα στους βαρυφορτωμένους από την πολιτική άπληστία λαούς τό φθόνο και τό μίσος, κάνοντάς τους να επιδιώκουνε κατά καιρούς την έξουθένωσή του, καθώς τελευταία αυτό συνέβηκε μέ την άκατανόμαστη άντιση-

μιτική έκστρατεία του 'Αδόλφου Χίτλερ.

Στά έπιφανή λοιπόν έτούτα δείγματα της ήθικής μαζί και της πνευματικής άνωτερότητας του 'Ισραήλ, έρχότανε γιά μέ να προστεθεί, μέ τό δοκίμιο «Le mythe et le Livre» μέ τη σειρά της και ή σεμνά προφητική και άπειρα άνθρώπινη μορφή του Guastalla.

'Ας έπιχειρήσουμε λοιπόν σε τουτό τό σημείο, να συμπύξουμε, όσο μπορούμε τό περιεχόμενο έτούτου του δοκιμίου, παραλείποντας την έκταση των έπιχειρημάτων του, περιορίζοντάς τα ιδίως στα ίουδαϊκά και τά ελληνικά, ώστε μ' αυτόν τόν τρόπο να χωρίσουμε κατόπιν άμεσότερα στις ούσιαστικές πνευματικές πλευρές του έκλεκτότατου αυτού προφήτη και Ραββί.

«Η Φιλολογία, λέει στο πρώτο από τά προεισαγωγικά σημειώματα που τά χρησιμοποιεί κάθε φορά σαν Argumentum, όπου άρχίζει ένα κεφάλαιο του βιβλίου του ό Guastalla, ή Φιλολογία γιά τόν άνθρωπο της Δύσης, έχει γίνει μιά συνήθεια σύμφωνα μέ την όποια ρυθμίζονται γι' αυτόν τά πάντα, ύλική, αισθηματική και πολιτική ζωή.

Όστούσο κι από μόνη της, ή δυσκολία που δοκιμάζει ό (σύγχρονός μας) συγγραφέας να διοχετεύει τά αισθήματα του κι ως και τις ιδέες του στα γραφτά του, θά μπορούσε να μάς δείξει πώς αυτή ή συνήθεια είναι «πρόσκτητη».

Είναι νόμιμο λοιπόν να έρωτηθεί κανείς σε τί συνίσταται ή «Φιλολο-

Κατάσταση 'Ελλήνων κατόχων του βραβείου «Δίκαιοι των 'Εθνών»

- | | |
|--|---------------------------------------|
| 1. 'Αδελφή 'Ελένη Κάπαρη | 18. Μητροπολίτης Ζακύνθου Χρυσόστομος |
| 2. 'Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός | 19. Λουκάς Καρρέρ |
| 3. 'Αγγελος 'Εβερετ | 20. Μιχαήλ Σκουλάτος |
| 4. Μιχαήλ Γλύκας | 21. 'Αθανάσιος και Βασιλική Κεφαλά |
| 5. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος | 22. Δρ. Γεώργιος Κηλαϊδίτης |
| 6. Μαρία Χολύβα | 23. Στέφανος και Μανταλένα Κορφιάτη |
| 7. 'Αριστέιδης Κεστεκίδης | 24. Δρ. Πάνος Μαχαίρας |
| 8. Κλεοπάτρα Μίνου | 25. Γεώργιος και Μανταλένα Μιτζελώτης |
| 9. Βασίλειος Κραψίτης | 26. 'Αδελφή Ζοζέφ |
| 10. Χρίστος Παπαστεργίου | 27. Εύαγγελία Γεωργιάδου |
| 11. 'Ορέστης Πασχαλίδης | 28. 'Αθανάσιος 'Εφραίμογλου |
| 12. Είρήνη Τυπάλδου | 29. Σπύρος Ζερβός |
| 13. Δημήτριος Βλαστάρης | 30. Σαπφώ και Παντελής Καλλινίκος |
| 14. Δημήτριος Βρανόπουλος | 31. Ε. 'Ορφανός |
| 15. 'Ηλίας και Πόπη Γιαννοπούλου | 32. Όλυμπία Παπαδούκα |
| 16. Πέτρος και Είρήνη Ζωγράφου | 33. Εύαγγελος Σκλαβούνος |
| 17. Μανώλης Πετράκης | 34. Νίκος και 'Ελλη Σανίκου |
| | 35. Μάριο και Λίνα Τσίτερις |

γία». Ἀλλά ἡ μέθοδος πού θά ἔτεινε νά τήν ὀρίσει ξεκινώντας ἀπό μιά ἰδεολογική ἀνάλυση, δέν μπορεῖ, δέν μπορεῖ νά ᾖ ἀξιόπιστη, ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος ὅτι μᾶς περιλαβαίνει ὁλόκληρους.

Χρειάζεται λοιπόν γι' αὐτό νά ξεκινήσουμε ἀπό τὰ σύγχρονά μας γεγονότα καί νά τὰ ἐπαληθεύσουμε μ' αὐτή τήν ἴδια ἱστορία, πράγμα πού σημαίνει ὅτι πρέπει διαρκῶς νά πραγματοποιοῦμε μιά διαστολή ἀνάμεσα ἀπό φιλολογία καί μυθοποιητική λειτουργία.

Στό μύθο ὁλοφάνερα ἐκφράζεται ἡ συλλογική λαχτάρα ἑνός λαοῦ, μέσ τήν ὁποία ἀναγνωρίζει τόν ἑαυτό του ὁ καθένας μας σάν ἕνα μέρος ἑνός συνόλου ἀεχώρας, πού ὅλο μαζί πυκνώνει προστατευτικά καί στοργικά μέσα σέ μιά θερμή καί ἐνιαία ἀτμόσφαιρα, τὰ πιό βαθιά ἀνθρώπινα αἰτήματά της.

Ἔτσι, τό ψαλτήρι, γιά παράδειγμα, ἔστω κι ἂν εἶναι τό ἔργο ἑνός βασιλιά, γίνεται τό βιβλίο τῶν προσευχῶν ἑνός ὁλόκληρου λαοῦ γιατί κάθε ἀνθρώπος αἰσθάνεται στά λόγια τοῦ Δαβίδ, τόν ἑαυτό του ταπεινό καί πάμπωχο μπροστά στό μέγεθος τοῦ Δημιουργοῦ. Καί νά, πού ἔτσι, τό ψαλτήρι δέν εἶναι μονάχα ἕνα λειτουργικό βιβλίο τῶν Ἰουδαίων. Εἶναι κυριότατο λειτουργικό ὄργανο ὅλης τῆς Χριστιανοσύνης.

Ὑπάρχει ὥστόσο, καταλήγει ὁ Guastalla, ἕνας μύθος, πού δέν χάθηκε ἀκόμα κι ὅσο ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος δέν θά χαθεῖ ποτέ. Ὁ «Μύθος, τῆς Ἑλπίδας».

Ἔτσι καί μ' αὐτό τό νόημα, ἀπό τό βαθύ βιβλίο τοῦ Rene Guastalla, ἀναδύεται ἀξάφνα μετριόφρονα, ἀλλά καί μέ ποιό ἠθικό συγχρόνως μεγαλεῖο, ἕνας Ἀνθρώπος, ὁλόκληρος ὁ Ἀνθρώπος.

Γιατί βέβαια, δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε διόλου, πῶς ἐτοῦτο τό βιβλίο, συμπέφτει μέ τήν ὥρα πού ἀποπάνω ἀπό τόν κόσμο κι ἀπό πάνω ἀπ' ὅλη τή ζωή καί τήν ἱερότητα τοῦ κόσμου, ἐφιλοδοξοῦσε νά ὑψωθεῖ καί νά ἐπιβάλλει τόν ἀστεῖο τοῦ ἑαυτοῦ ἕνα ἄτομο κι ἕνα βιβλίο αὐτοῦ τοῦ Ἀτόμου «ἄθροισμα παντοδαπὸν καί πανηγυρικῶς μεμιγμένον», ὁ Ἀδόλφος Χίτλερ μέ τόν «MEIN KAMPF» του πού ἐξαπέλυσε ἀπροκάλυπτα τό σύνθημα γιά τήν καταστροφή ὁλό-

κληρου τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ καί γιά τήν ἐπικράτηση τοῦ ἴδιου, ὅπως προεῖπα, ἀστείου τοῦ ἑαυτοῦ πάνω ἀπ' ὁλόκληρον τόν κόσμο.

Κυρίες καί κύριοι,

Δέν χρειάζεται, πιστεῦω, ἔπειτα ἀπό τή συνοπτική ἀνάλυση τοῦ ἔργου αὐτοῦ τοῦ Guastalla, νά πῶ σέ ποιό καθολικό ἐπίπεδο ἀνθρωπισμοῦ ἐποθετοῦνταν γενικότατα, ἀλλά καί μέ τρόπο, ἀπό τήν πνευματική καί ἠθική ἀποψή τοῦ ἀπόλυτα συγκεκριμένο, αὐτό καθαυτό τό πρόβλημα τοῦ Ἀνθρώπου.

Στά θαυμαστά του σχολικά ἑλληνικά βιβλία γιά τὰ ὁποία ἄλλωστε τό 1935 εἶχε πάρει τό μετάλλιο πού διέθετε ἡ Association pour l'encouragement des études Grecques, ὁ Guastalla διδάσκοντας Ἡρόδοτο, τοὺς τόνιζε: «Πραγματικά ὁ Ἡρόδοτος εἶναι προπάντων, καί κατά τή γνώμη μας ὀφείλει νά ᾖ πάντα, ὁ ἱστορικός τῶν μηδικῶν πολέμων — Μαραθῶνας, Θερμοπύλες, Σαλαμίνα. Βέβαια δέν εἶναι ὅλος ὁ Ἡρόδοτος. Ἀλλ' αὐτός εἶναι ὁ ἀληθινός Ἡρόδοτος. Κι ἡ πορεία του πρὸς τήν ἀγιότητα, δέν λοξοδρομεῖ καθόλου ἀν' ἡ ἐσωτερική σοφία του κι ὅλες οἱ ἄλλες ἀρετές του εἶναι συνδεδεμένες πλέον μέ τήν καθάρια κατανόηση τῆς τραγικῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας, καθὼς ἐτοῦτη ὁλοένα ξετυλίγονταν μπροστά του. Ἡ ἀπειλητική θηριωδία τοῦ Φύρερ ἐναντίον τῶν συμπατριωτῶν του καί ὁ χωρίς προηγούμενο στήν ἱστορία σαδιστικός καισαρισμός του, καταλάμπεται ὁλόκληρος ἀπό τό πνεῦμα τῆς Δικαιοσύνης καί τοῦ ἥρωισμοῦ, μέ τόν ὁποῖον τόν ἀντιμετωπίζει ἡ ὀρμηλασία τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν καθὼς τότε ἀρχίζει νά ἐκδηλώνεται, ἐθνική μαζί καί πανανθρώπινη, στὰ Ἀλβανικά βουνά. Χωρίς καμιά προσχεδιασμένη μέσα του φιλοδοξία, ὁ Guastalla ξάφνου συναισθάνεται ἀνάμεσα στίς τρεῖς πατρίδες του τήν Ἰουδαία, τή Γαλλία καί τήν Ἑλλάδα, σύγχρονα γεμάτος ἀπό ἀληθινή ἱστορική σοφία Ραββί.

Μέ τή σεμνότητα τοῦ καθαυτοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἐγγράφεται μέ τήν Ἀντίσταση. Χαράζει πύρινες σελίδες ἐναντίον τοῦ Vichy, καυτηριάζει ἀδρά τόν ἀντισιμιτισμό καί τίς ἐπαισχυντες συνέπειές του, ἐξαίρετα καί ἀγάλλεται μέ τίς θεσπέσιες τότε νίκες τῶν Ἑλλήνων, τόσο ὥστε νά γράφει στόν Milliex πῶς ὁλοένα

γίνεται ἕνα ἀληθινό «στρατιωτικό - θρησκευτικό» ζῶο, καί μὴν ξεχνώντας οὔτε δευτερόλεπτο τήν κορυφαία πνευματική του εὐθύνη ἀνάμεσα στοὺς ὁμοεθνεῖς του, ἐργάζεται νά δώσει, μέσα σέ ἑκατοντάδες ἄλλων μελετῶν, πού ὅλοι οἱ μορφωμένοι Ἰσραηλίτες, ὑπὸ τήν παρόρμηση τοῦ δῖρα Χάλφεν, προσπαθοῦν νά συγκεντρώσουν τίς διαφορές ἀπόψεις τους γιά τὰ προβλήματα τοῦ Ἰσραήλ, προετοιμάζει ἑλῶ μιά ὑπέρτατα προοπτική μελέτη πού ἀφορᾷ τή σύζευξη τῶν δύο πνευματικῶν πατρίδων του, τῆς Ἰουδαίας καί τῆς Ἑλλάδας, στή βαθύτερη θρησκευτική καί φιλοσοφική ἐκφρασή τους, μέ τόν τίτλο «Ἰουδαϊσμός καί Ἑλληνισμός, τό μάθημα τοῦ Φίλωνος καί Ἀλεξανδρέως».

Κυρίες καί κύριοι,

Μιά ἀρχαιότατη παράδοση, μᾶς λέει, πῶς ὁ Μωϋσῆς καί ὁ Ὀρφέας εἶχαν μυηθεῖ μαζί στοὺς αἰγυπτιακοὺς ναοὺς.

Κρατώντας ὁ ἕνας, μέσα στίς δύο φοῦχτες τῶν χειρῶν του, τό τεράστιο μέτωπό του, ὁ Μωϋσῆς, ἀπορροφούσε ἀπό τόν κοσμογονικό θεό πού τοὺς ἐδίδασκαν οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς, μέ μιά ψυχὴ βαθιά σάν τάφος, καί πιό διψασμένη ἀπὸ τήν ἔρημο, ὅ,τι σ' αὐτὴ τὴ μύηση ἀφοροῦσε τήν ἀπόλυτη μορφὴ τοῦ Ἀρρενός Λόγου τήν ἀδρότερη, τήν Νομοθετικὴ οὐσιαστικὴ ψυχὴ τῆς Πίστης, ἔτσι ὅπως ἀργότερα ἄλλωστε, τήν ἐκληρονομοῦσε ὁ γιγάντιος αὐτός μυσταγωγός στό νομοθετικό του ἔργο, γυμνή, ἀνένδοτη, ἄτμητη, σάν τὴ μεγάλη πυραμίδα τῆς Γκίζης. Ἐνῶ ἀπ' τό ἄλλο μέρος ὁ ξανθός Δωριεύς, ὁ Ὀρφέας, ντυμένος τό λευκὸ χιτῶνα του, συνεπαρμένος ὅλος ἀπ' τὴ «θῆλεια ἀρχή» τοῦ ἱδίου αὐτοῦ κοσμογονικοῦ θεοῦ, διαποτιζόταν ὅλος ἀπ' αὐτὴ, μέ τόν ἐνθουσιασμό ἑνός καλλιτέχνη ἀσύγκριτου, μέ μιά ὑπέρτατη καί ἁγία λατρεία, ἔτσι ὅπως ἀργότερα κι αὐτὸς τήν κληρονόμησε στό λαό του μέ τὴ θεία σφραγίδα τῆς μεγάλης τέχνης, ἀκτινοβολώντας τὴ στίς ἱερές μορφές της, πλημμυρίζοντας μέ τίς ἀχτίδες τῆς ἱερότητάς της, ὅλα ἀνεξαίρετα τὰ Ἑλληνικά ἱερά.

Ἦπιανε λοιπόν, κάποιο καιρὸ, κι οἱ δύο αὐτοὶ κολοσσιαῖοι μυσταγωγοὶ ἀπ' τίς ἴδιες τρισβάθες κι αὐθεντικές πηγές τῆς Μύησης, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀντλώντας, ἐποτίσανε, ὁ καθένας, σύμφωνα μέ τὴ βαθύτερή του ἰδιο-

ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

συγκρασία, ανάμεσα στους αιώνες, όλους άνεξαίρετα τούς λαούς.

"Αν αυτές λοιπόν οι δύο μεγαλοφυΐες ήτανε μία, κ' αισθανόντανε θεογονικά, άξεχώριστα, τή ριζική τους σύνδεση από τήν άρχή, ίσως ή άτμόσφαιρα όλόκληρου τού κόσμου νά 'ταν άλλη.

Ο Rene Μαρδοχαΐος Guastalla, λοιπόν, δέν όνειρεύτηκεν απλά τή σύνδεση αυτή, τήν έζησε ως σοφός μέ τά βαθύτερά του είναι του. Είδε μέ τά μάτια τού άνοιχτού Μωσαϊσμού τήν ανθρωπότητα, όλη, έποπτειακά, καθώς καί τήν άγκάλιαζε ό ίδιος ό Μωϋσής άν ξαναρχότανε στόν κόσμο καί τήν είδε μέ τά μάτια σύγχρονα τού Όρφέα, μέσα στήν άτμόσφαιρα τής πλέριας Ποίησης, ως τής μόνης γνήσιας δύναμης πού θά μπορούσε νά συμφιλώσκει ακόμα σ' ένα πνεύμα τέλειας συνεννόησης τούς ανθρώπους...

Κυρίες, κύριοι,

Τήν ώρα τούτη πού τελειώνω αυτή τήν όμιλία μου ένα μήνυμα έχει ήδη φθάσει όπου μάς γεμίζει από τή γλυκύτερη κι ιερότερη συγκίνηση καί πού τό ακολουθεί άμέσως έπειτα ένα άλλο μήνυμα τής πιό μεγάλης σημασίας:

Από τή Συναγωγή τής Ναζαρέτ, λένε πού άκούστηκε φέτος τά Χριστούγεννα μία έκπομπή όπου συμπεριλάβαινε στους ιουδαϊκούς της ύμνους, ύμνους γιά τή γέννηση τού 'Ιησού.

Καί σύγχρονα έρχεται τό μήνυμα ότι τό νέο Κράτος τού 'Ισραήλ, αρχίζει πιά νά παίρνει τήν ιστορική όντότητα, πού δίχως άλλο προορίζεται νά έχει ιδιαίτερα ήθική βαρύτητα στή ζύμωση τού όλου πού ανατέλλει κόσμου.

Μανέ! Θεκέλ! Φαρές!

(Αριθμός! Βάρος! Μέτρο!)

ή μέ λόγια προσιτότερα σέ όλους μας: Δικαιοσύνη! Οίκονομία! Έπιστήμη!

Είν' ένα σύνθημα πού δίνεται σά μαγικό προμήνυμα στόν κόσμο όλο σήμερα, άναβαφτισμένο ως δύναμη κι ως νόημα, από τό πάθος καί τόν πόνο όλόκληρης τής ιστορίας τού 'Ισραήλ. Κι άν μέσα μου ρωτήσω, ποιό είναι τάχα τό χλωμό αυτό χέρι, πού μάς ξαναφέρνει αυτό τό σύνθημα άπ' τά βάθη των αιώνων, δέν διαστάζω όλότελα, ν' αναγνωρίσω πώς αυτό τό χέρι, είν' άσφαλα το χέρι τού Rene Μαρδοχαΐου Guastalla!



ΑΟΥΣΒΙΤΣ

Είς μνήμην

‘Η εικόνα είναι άναλλοίωτη.

Καί ποιός νά τήν ξεχάσει;

Βουβοί - λυπημένοι περνούσανε μπροστά μας

άπό τήν Έγνατία όδό οι δυστυχείς Έβραίοι.

Καραβάνι θλιβερό στήν έρημιά ως περνάει.

Μας χαιρετούσανε κρυφά μέ μία λοξή ματιά

μήν τους ίδοϋν οι τύραννοι καί τούς ποδοπατήσουν.

Κατάδικοι δίχως καμιά τους δίκη.

Άρχοντες ήταν τραγικοί πού χάνανε τά πάντα

Κι άλλοι φτωχοί μά πλούσιοι στήν καρδιά.

Τούς φόρεσαν τό κίτρινον άστέρι

γιά σήμα μιās διάκρισης ανθρώπων άπ' ανθρώπους.

Λές κι ήταν κάφροι ή Μαμελούκοι

Λές κι ήτανε πολίτες κατώτερης ποιότητας.

Κι όταν απομακρύνθηκαν πιό πέρα άπ' τό βαρδάρη

ήταν ή ώρα πού έσβυνεν τ' όνειρο μιās φυλής.

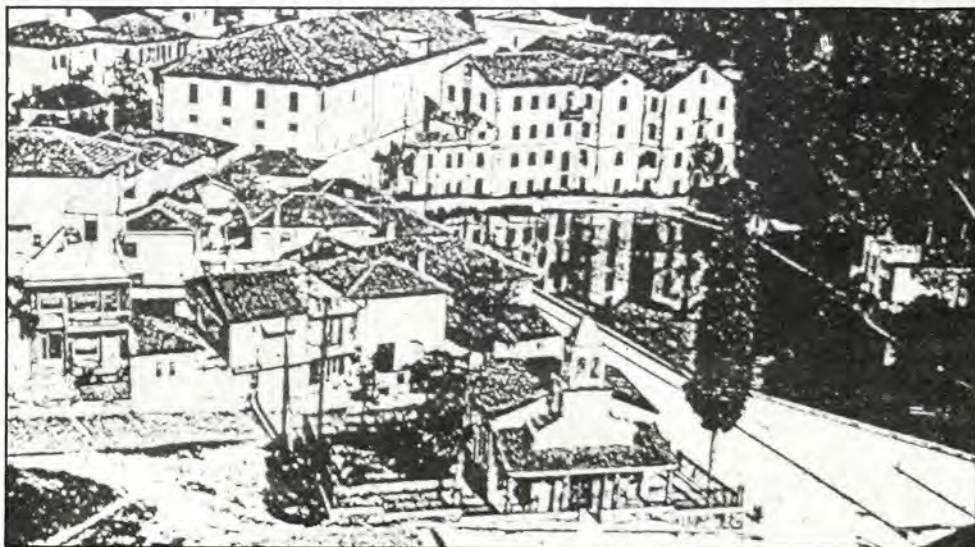
Ένα όνειρο πολύχρωμο μέσ τή Θεσσαλονίκη.

Έπεσε νεκρική σιγή. Πενθοϋσε ή πόλη μας

αυτή πού τούς άγκάλιαζε μέ μητρική στοργή.

**Εϋάγγελος Σουλτάνης
Θεσσαλονίκη**

Σημείωση: Τό ποίημα αυτό γράφηκε όταν ή 'Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης έκανε μνημόσυνο στήν Ιερή μνήμη των 50.000 Έβραίων πού θανατώθηκαν άπ' τούς Ναζί.



ΔΡΑΜΑ: Στο χώρο αυτό υπήρχε μία καπναποθήκη στην οποία συγκέντρωσαν οι Βούλγαροι τούς Δραμινοὺς Ἑβραίους καὶ τούς ὀδήγησαν στὸν ἀφανισμό. Σήμερα (1988) δὲν ὑπάρχει αὐτὸ τὸ καπνομάγαζο. Καταστράφηκε ὁλοσχερῶς πρὶν λίγα χρόνια ἀπὸ πυρκαϊά. (Φωτογραφία Διον. Ἀναγνωστοπούλου ἀπὸ τὸ προσωπικὸ του ἀρχεῖο).

Ἡ «τελική λύση»

Ἡ τραγωδία τῶν Ἑβραίων τῆς Δράμας

Τοῦ κ. ΔΙΟΝ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ζούσαν στὴ Δράμα, μέχρι τὸν Β' παγκόσμιο πόλεμο, κάπου 1200 Ἑβραῖοι. Ἡ συμβίωση μὲ τούς ἄλλους κατοίκους ἦταν ἁρμονική. Εἶχαν τὶς φιλίες τους, τὸ χιούμορ τους, τὴ θυμοσοφία τους καὶ ἦταν σωστοὶ στίς συναλλαγές τους. Μερικοὶ ἀπ' αὐτούς ἦταν εὐποροὶ ἐπιχειρηματίες, ἄλλοι ἦταν βιοτέχνες, μικρέμποροι, τεχνίτες καί, ἄρκετοί, φτωχοὶ μεροκαματιάρηδες. Κι ἡ ζωὴ κυλοῦσε ἤρεμα, ὅπως γιὰ ὅλους τούς ἄλλους "Ελληνες.

Ὅταν μπήκαν στὴ χώρα μας οἱ Ναζί, τὸ ἑβραϊκὸ στοιχεῖο πάγωσε, γιατί μάντευε ὅτι τὸ περίμεναν ἄγριες μέρες. Στὴν περιοχή μας εἶχαμε βουλγαρική κατοχή. Μερικὲς ἑβραϊκὲς οἰκογένειες ἐφυγαγ νοτιότερα, οἱ ὑπόλοιποις ἔμειναν ἐδῶ.

Οἱ Ναζί εἶχαν καταστρώσει τὸ σατανικὸ σχέδιο ἐξόντωσης τῶν Ἑβραίων, τὴν περιβόητη «τελική λύση». Στὴν περιοχή, σὰν πρῶτο μέτρο, ἦταν ἡ ἀπογραφή τῶν Ἑβραίων καὶ ἔπρεπε νὰ φέρουν ὅλοι πεντάλφα (τὸ ἄστρο τοῦ Δαυὶδ) στὸ πέτο.

Στὶς ἐξώθυρες τῶν ἑβραϊκῶν σπιτιῶν ἔβαλαν πινακίδες μὲ πεντάλφα καί τ' ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογένειας, στὰ βουλγάρικα.

Κι ἔβλεπες ἀνθρώπους σηματομενούς, λές καὶ ἦταν λεπροί, καὶ ἔβλεπες σπῖτια σηματομενὰ, λές καὶ ἦταν σὲ καρντίνα...

Θυμάμαι πολὺ ἔντονα ἓνα ἀγνωστὸ μου ἑβραϊόπουλο 15 - 16 ἐτῶν, πού μοιοῖζε νὰ 'ταν μόλις 12 ἐτῶν. Ἦταν ἀδύνατο, χλωμό, τὰ ποδαράκια του, ὅπως ὅλων μας τότε, θαρρεῖς καὶ ἦτανε καλαμένια. Εἶχε δύο μαῦρα ζωηρὰ μάτια, δὲν ξεχνιέται ἐκεῖνο τὸ βλέμμα... καί σ' ἓνα χάρτινο

κουτὶ εἶχε μερικά πακετάκια ξυραφάκια γιὰ πούλημα...

Κάθε τόσο κοίταζε τὸ πεντάλφα στὸ πέτο τοῦ τριμένου σακακιοῦ του, τὸ ταίριαζε καί διαισθανόσουν πῶς αὐτὸ τὸ παιδί ἐνιωθε περήφανο πού ἦταν σηματομενὸ μὲ τὸ ἄστρο τοῦ Δαυὶδ... Μέσα στὴ δίνη τῆς ἐσχάτης ἐξαθλίωσης καί τοῦ ἀδικικοῦ κατατρεγμοῦ, οἱ ὥραιες, οἱ ἀδούλωτες ψυχές, στέκονται ὁλόρθες...

Κάποτε κυκλοφόρησε ἡ τρομερὴ εἰδήση. Οἱ Βούλγαροι, μὲ ἐντολὴ τῶν Γερμανῶν, συγκεντρώνουν ὅλους τούς Ἑβραίους σὲ μιά καπναποθήκη, δίπλα στὴ λίμνη τῆς Ἀγίας Βαρβάρας. Στιβαγμένοι ἐκεῖ μέσα ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, κονταροχτυπιόνταν μὲ τὴ μοῖρα τους. Σὰν τ' ἄρνια πού τὰ ξεχωρίζουν οἱ τσομπάνηδες τὸ Πάσχα γιὰ τὴ σφαγὴ...

Τὰ πρωινὰ βγαίνουν οἱ γυναῖκες μὲ αὐστηρὴ συνοδεία στὴ διπλανή λιμνούλα γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀνάγκες τῆς οἰκογένειας σὲ νερό. Τότε εἶδα γιὰ πρώτη φορὰ γυναῖκες νὰ φοροῦν πανταλόνια. Ἦταν μερικὲς Ἑβραϊοπούλες πανέμορφες, πού προσπαθοῦσαν οἱ καμμένες μὲ τὰ μακριὰ πανταλόνια καί μὲ κάθε ἄλλο τρόπο, νὰ «μὴν μπουν» στὸ μάτι τοῦ κατακτητῆ καί νὰ 'χουν καὶ ἄλλες ἱστορίες...

Μάθαμε, μετὰ λίγες μέρες, ὅτι θὰ τούς μετέφεραν, ἀγνωστο πού. Πολλοὶ Ἑλληνες κατέβηκαν γιὰ νὰ ἀποχαιρετίσουν τούς δύσμοιρους συμπατριῶτες.

Μὲ αὐστηρότατη συνοδεία ξεκίνησε ἡ τραγικὴ φάλαγα γιὰ τὸ μαῦρο καί σκοτεινὸ ἀγνωστο. Πήγαιναν πεζοὶ πρὸς τὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ πού ἀπέχει περίπου 2 χιλιόμετρα.

Βάδιζαν προς τόν Γολγοθά τους. Οι πιο ηλικιωμένοι έσπερναν με δυσκολία τα πόδια τους. Ήταν και μερικοί άρρωστοι που τους κουβαλούσαν στα χέρια οι νεώτεροι. Ήταν και παιδιά βυζανιάρικα, βρέφη που κλαψούριζαν, ή έκλαιγαν σπαρακτικά...

Οι μεγάλοι προσπαθούσαν να διατηρήσουν την ψυχραιμία τους. Οι πιο πολλοί βύθιζαν το βλέμμα τους μπροστά, μακριά. Μιά θανάσιμη αγωνία σκίαζε τα πρόσωπά τους λές κι έβλεπαν, εκεί στο βάθος του ορίζοντα, τό Χάρο, με τη μορφή του Χίτλερ, να τους περιμένει μ' άνοιχτές τις παγερές του αγκάλες.

Οι Έλληνες τους αποχαιρετούσαμε και προσπαθούσαμε να τους δώσουμε κουράγιο. Μερικοί φρουροί, άνέχονταν αυτή μας την έκφραση συμπόνιας. Άλλοι όμως, ιδίως όταν ήταν κοντά οι άξιωματικοί τους, έστρεφαν πάνω μας άπειλητικά τα όπλα τους και μäs έβριζαν...

Σε κάποια στιγμή είδα κάποιον κυρ - 'Ιακώβ με τη γυναίκα του και τὰ πέντε παιδάκια του. Λέω αὐθόρμημα τῆς μάνας μου πού μέ κρατοῦσε ἀπ' τό χέρι:

— 'Ο κυρ - 'Ιακώβ, ὁ συμπατζίης!

Ήταν μεσήλικας Έβραίος με πέντε παιδιά και φτώχεια με τό τσουβάλι. Φίλος τοῦ πατέρα μου, κάθε άνοιξη και φθινόπωρο μäs τακτοποιούσε τις ξυλόσομπες.

'Εκείνος μ' άκουσε και γύρισε τό πρόσωπο προς τό μέρος μäs. Κούνησε τό κεφάλι ευγενικά σε χαιρετισμό, έμεις κουνήσαμε τὰ χέρια κι εἶπε ἡ μάνα μου: «Υπομονή, κι αὐτό θά περάσει». 'Εκείνος έκανε μία προσπάθεια να χαμογελάσει. Άλλά δέν ήταν χαμόγελο εκείνο, ήταν ένα μικρότατο παράπονο, ένα μεγάλο **γιατί...**

Σε λίγο τὰ παιδιά, τὰ Έλληνόπουλα, έγιναν πιο έκδηλωτικά, άρχισαν να σπρώχνονται για να δουν καλύτερα και λέγανε:

— Νάτος, νάτος ὁ παγωτατζής! Τόν είδα...

Ήταν ένας τριανταπεντάρης. Κάθε καλοκαίρι, ντυμένος στ' άσπρα, γύριζε στις γειτονιές και πουλούσε παγωτό. Από 'να ξύλο στους ώμους του κρεμόταν απ' τή μία μεριά ένα βαρελάκι που είχε μέσα τό παγωτό και γύρω τριμμένο πάγο κι απ' τήν άλλη ήταν, άς πούμε, ὁ μπουφές. Ποτήρια, κουταλάκια, χρουνάκια, φύλλα για τὰ κασσάτα, νερό για να ξεπλένει τὰ ποτήρια.

Με τή διαπεραστική φωνή του ξεσήκωνε τόν παιδόκομο.

— Καϊμάκι παγωτό. 'Ο παγωτατζής. "Όλο κρέμα κι ὁλο σοκολάτα...

Εἶχε μάθει ὁλωνών μäs τὰ ὀνόματα. Μäs πείραζε, μäs έλεγε άστεία... Τώρα τόν βλέπαμε αλλιώς. Εἶχε τό μικρότερο παιδί στην άγκαλιά του, στ' άλλο χέρι εἶχε ένα μπουγαλάκι ρούχα, κι ένα παιδάκι 7 - 8 ετών βάδιζε κοντά του κρατώντας τον απ' τό πανταλόνι. Δίπλα στη γυναίκα του μ' άλλο ένα μικρό στην άγκαλιά, προσπαθούσε να συγκρατήσει τὰ δάκρυά της...

'Εμείς τὰ παιδιά ξεφωνίζαμε — μήπως αντιλαμβανόμασταν τό μέγεθος τῆς τραγωδίας τους;

— Γειά σου παγωτατζή!

'Εκείνος ὁ άμοιρος μäs κοίταζε δακρυσμένος με τό πιο πονεμένο βλέμμα τοῦ κόσμου και προσπαθούσε να μäs χαμογελάσει. Τόν άκούσαμε πού εἶπε:

— Γειά σας, γειά σας... μέ πνιγμένη φωνή. Δέν θά ξαναφάτε παγωτό μου... και τόν πήραν οἱ λυγμοί...

Μäs πήραν κι εμäs τὰ κλάμματα, βλέποντας τό φίλο μäs να κλαίει, χωρίς να καταλαβαίνουμε τί νόημα εἶχαν τὰ λόγια του. Ρωτήσαμε τίς μανάδες μäs κι εκείνες μäs εξήγησαν, ὅσο μπορούσαν, γιατί δέν θά ξανατρώγαμε



Παιδιά στό 'Αουσβιτς.

τό παγωτό του. Κι εμείς καταλάβαμε...

Τήν πορεία έκλεινε ὁ Σαμουγιάς. Ήταν ένας «τύπος» τῆς Δράμας, πενηντάρης. Ζούσε μόνος ' ένα μισοσκότεινο δωμάτιο - τρώγλη, σ' ένα χάνι. Ήταν πειραχτήρι, αλλά ήθελε και να τόν πειράζουν. Δέν περνούσε από γειτονιές πού δέν τόν πείραζαν.

— 'Εκεί, έλεγε, δέν έχει ανθρώπους...

Άκόμη και σήμερα στη Δράμα — μετά σαράντα τόσα χρόνια... — αν κάποιος προκαλεί για να τόν πειράξουν, τόν λένε Σαμουγιά.

Αὐτόν, λοιπόν, τόν Σαμουγιά οὔτε πού τοῦ έδωσαν σημασία οἱ Βούλγαροι. Δέν τόν πήραν. Δέν ήξεραν ὅτι εἶναι Έβραίος. Όταν όμως ξεκίνησε ἡ φάλαγγα, πήγε χώθηκε κι αὐτός στη γραμμή, τελευταῖος.

Τόν έδιωχναν, αὐτός δέν έφευγε.

— Κι εγώ εἶμαι Έβραίος, έλεγε. "Όπου ὅλο τό Τζιντιό (έβραϊκός κόσμος) κι εγώ. Καί χαμογελοῦσε ικανοποιημένος, χαιρετώντας τούς πολυάριθμους "Έλληνες φίλους του, γνωρίζοντας, ὡστόσο, ὅτι πηγαίνει κάπου ὄχι, βέβαια, για καλοπέραση αλλά ἴσως για τό χαμό...

Τῇ στιγμή εκείνη ἡ έβραϊκή ψυχή τοῦ άσημου και περιφρονημένου Σαμουγιά, ὀρθώθηκε κι έγινε πύργος δυσθεώρητος, μετέωρο.

"Όταν χάθηκαν στη στροφή τοῦ δρόμου και οἱ τελευταῖοι τῆς θλιβερῆς εκείνης συνοδείας φύγαμε, ὅλοι κλαίγοντας. Διαισθανόμεσταν, ήμασταν σίγουροι, ὅτι δέν θά τούς ξαναβλέπαμε. Κι οἱ Βούλγαροι πολίτες, εἶχε έποικισθεῖ ἡ περιοχή μäs απ' τούς Βουλγάρους, πού παρακολουθοῦσαν μαζί μäs τούς Έβραίους πού ὀδηγοῦνταν στην εξόντωση, δέν έκρυβαν τή θλίψη τους και τὰ δάκρυά τους.

Τέτοιος συγκλονιστικός χωρισμός θά ράγιζε και πέτρες...

'Εκείνους τούς Έβραίους τούς ταξίδεψαν, σ' ένα ταξίδι χωρίς γυρισμό. Δέ γύρισε κανένας τους...

Άπό φίλο Έβραῖο έμαθα ὅτι τούς συμπατριῶτες μäs Έβραίους δέν τούς πήγαν στα κρεματόρια, αλλά τούς έβαλαν σ' ένα καράβι και τό βούλιαξαν, μ' ὅλες αὐτές τίς ψυχές, στό Δούναβη...

Τέτοια μεταχείριση εἶχαν ἀπό... «ανθρώπους». Τέτοια «λύση» ἐπιλέχθηκε γι' αὐτούς...

Πόσο ἀποθηριώνεται ὁ άνθρωπος, όταν ἀπογυμνωθεῖ ἀπό κάθε ἶχνος ἀνθρωπιάς...

Θεέ μου, Θεέ μου, ξανθρώπισε τόν άνθρωπο...



ΑΟΥΣΒΙΤΣ:

Τό πιο μακάβριο στρατόπεδο συγκέντρωσης

Ο χρόνος, λένε, ξεθωριάζει τα περασμένα, τα καταχωνιάζει στη λησμονιά και τα εξαφανίζει ολότελα. Μά σαν κείνα είναι γραμμένα, είναι αποτυπωμένα πάνω στον άψυχο κόσμο κι είναι συνδεδεμένα με τόπους και με πράγματα, τότες ο χρόνος δουλεύει από μόνος του στην αποκάλυψή τους, στη διατήρησή τους, στη μεταμόρφωσή τους σε άσβεστες μνήμες. Κι όσο ο χρόνος κυλάει, τόσο τα ζωντανεύει στο ανθρώπινο θυμητικό και τούς δίνει ψυχή και νόημα.

Κάτι τέτοιο έγινε και με τό "Αουσβιτς".

Οι καταυλισμοί, τα κελιά, οι ματώβρεχτοι τοίχοι, τα κρεματόρια, οι θάλαμοι αερίων, τα χιλιάδες παιδικά παπουτσάκια, τα θανατερά σύνεργα, όλακερο τό στρατόπεδο εξόντωσης κάθε μέρα πού περνάει, στ' αντίκρισμά του, όλο και πιο πολύ σε πισωγυρίζει σ' εκείνο τό γιομάτο φρίκη και τρόμο «χτές» του πιο άπαίσιου χιτλερικού εγγλήματος, σέ σταματάει στο αντιφατικό και ταραγμένο «σήμερα» και ξανοίγει τή σκέψη σου στο «αύριο».

Σέ λίγο κλείνουν 46 χρόνια από τή μέρα πού ο άρχιεγκληματίας Χίτλερ ύπογραψε τή διαταγή γιά τό στήσιμο

του πιο μακάβριου και πιο τραγικού «στρατοπέδου συγκέντρωσης» στο "Αουσβιτς. Κι όμως ο χρόνος όχι μόνο δεν κατάφερε να ρίξει στη λήθη, να ξεθωριάσει τό αποτροπιαστικό εκείνο έγκλημα των χιτλερικών, μά αντίθετα τό έκανε να φανερωθεί ολόκαθαρα σ' όλη του τή διάσταση. Κι ή ανθρωπότητα δεν σταμάτησε ίσαμε τώρα να τό θυμάται κι οι πένες να γράφουν γιά κείνο.

Πραγματικά, όσα χρόνια κι αν περάσουν, ποτέ δεν πρέπει να πάσουμε ν' αναφερόμαστε σ' εκείνη τήν τραγική ιστορία του "Αουσβιτς".

Σ' εκείνη τήν ιστορία του πιο άπαίσιου, του πιο άκατανόητου έγκλήματος του αιώνα μας, πού οδήγησε τούς δικαστές τής Νυρεμβέργης — γιά να εκφράσουν τήν τρομερή φρίκη του — να τό χαρακτηρίσουν μέ τόν όρο «γενοκτονία», καθώς γράφει ο Πολωνός Kazimierz Smolen σ' ένα γραπτό του μέ τίτλο: «Τό "Αουσβιτς πολεμάει». Κι είναι ανάγκη και χρέος μας να αναφερόμαστε σ' εκείνο τό «προμελετημένο είδεχθές έγκλημα» των ναζί, γιατί πρέπει: Οι λαοί να τό θυμούνται πάντα κι οι Πολωνοί να μην τό ξεχνάνε ποτέ.

Θέλοντας λοιπόν κι εγώ να εξυπηρετήσω αυτή τήν ανάγκη και να κάνω

τό χρέος μου, έβαλα καθήκον μου σαν ελάχιστο φόρο τιμής στα έκατομμύρια τραγικά θύματα του χιτλεροφασισμού, να αναφερθώ στο τραγικό "Αουσβιτς, ύστερα από μία επίσκεψή μου σ' αυτό.

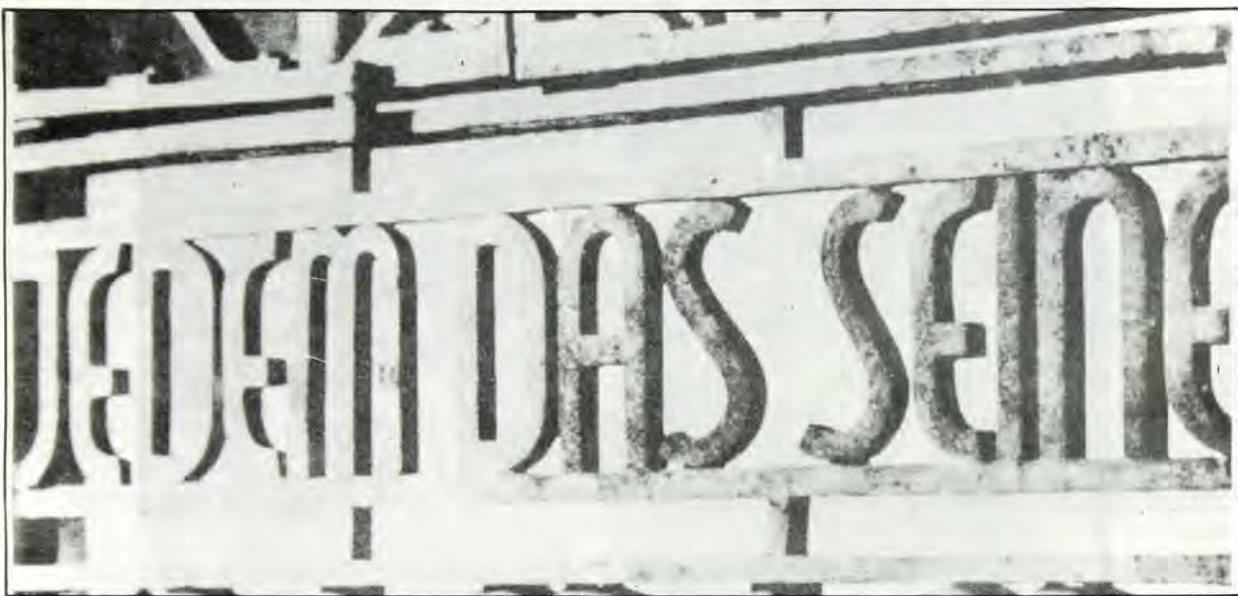
Ποιό ήταν τό αποτροπιαστικό κι άπάνθρωπο έγκλημα των ναζί στο "Αουσβιτς;

Δέν πιστεύω πώς ύπάρχει ανθρωπινό μυαλό να τό φανταστεί και πένα να τό περιγράψει.

Κι αυτό, γιατί μόνο ένα διεστραμμένο μυαλό μπορούσε να έπινοήσει μία τέτοια μαζική εξόντωση άθώων ανθρώπων και μία έγκληματική ψυχή ν' άντέξει να τήν πραγματώσει.

Και τό διεστραμμένο μυαλό πού «έμπνεύστηκε» κείνο τό τρομερό έγκλημα τόν Γενάρη του 1940 — ύστερα από τήν κατάληψη τής Πολωνίας — ήταν ο συγγόνος διοικητής των "Ες - "Ες στη Wroclaw πού άκουγε στο όνομα "Ερικ Φόν ντεμ Μπάχ - Ζελέφσκι.

Αυτός ήταν εκείνος πού τό σχεδίασε, τό μελέτησε και τό οργάνωσε και ο έγκληματίας Χίτλερ ήταν εκείνος πού έβαλε τήν ύπογραφή του γιά να πραγματοποιηθεί και τέλος ο άπαίσιος Ρούντολφ Χόες ήταν ο δήμιος



“Αουσβιτς: Στόν καθένα αυτό πού του ἀνήκει, ἔγραφε ἡ ἐπιγραφή

πού ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσή του.

... Ἦταν ἓνα ἀπριλιάτικο πρωινὸ πού οἱ κάτοικοι τοῦ “Αουσβιτς, ἐντρομοὶ κι ἀπορημένοι, εἶδαν νά φτάνει ἀπὸ τὸ προάστειο Ζάσολα ὁ Ρούντολφ Χόρς, ὁ κατοπινὸς διοικητὴς τῆς φρουρᾶς τοῦ στρατοπέδου, φέρνοντας μαζί καὶ τὰ πρῶτα θύματά του, 728 Πολωνοὺς πατριῶτες.

Πρῶτὴ δουλειὰ τῶν ναζί, μέ διαταγὴ τοῦ Χόρς, ἦταν νά ξεριζώσουν βίαια τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς καὶ σέ συνέχεια νά γκρεμίσουν τὰ σπίτια τους γιὰ ν’ ἀπομονώσουν τὸ στρατόπεδο ἐξόντωσης πού θά στήνανε. Σέ τοῦτο τὸ στρατόπεδο, πού φτιάχτηκε μέ ὑποχρεωτικὴ ἀγγαραία τῶν πρώτων κρατούμενων Πολωνῶν πατριωτῶν, στριμώχτηκαν ὥς τὰ τέλη τοῦ 1941 πάνω ἀπὸ 28.000 αἰχμάλωτοι, ὁμηροὶ κι ἄλλοι συλληφθέντες. Ἀνάμεσά τους ἦσαν καὶ 10.000 Σοβιετικοὶ αἰχμάλωτοι πού οἱ 1.000 ἀπ’ αὐτοὺς ἐκτελέστηκαν τὶς πρώτες κிடῶλες μέρες ὕστερα ἀπὸ μιά σύντομη ἀνάκριση.

“Αν ἀρχικά τὸ στρατόπεδο τοῦ “Αουσβιτς φτιάχτηκε γιὰ τοὺς Πολωνοὺς, οἱ ναζί ἄρχισαν νά μεταφέρουν σ’ αὐτὸ ἀδιάκοπα Τσέχους πατριῶτες, Ἑβραίους ἀπ’ τὴν Ἀνω Σιλεσία, τὴ Γαλλία, τὴ Σλοβακία, τὴν Ὀλλανδία, τὸ Βέλγιο, τὴν Ἰταλία καὶ Ἑλλάδα.

Νούμερα!

Απὸ τὶς μαρτυρίες πού ὑπάρχουν μαθαίνουμε πῶς χώριζαν τοὺς κρατούμενους σέ δύο κατηγορίες, τοὺς ἱκανοὺς γιὰ δουλειὰ καὶ στοὺς «ἀνίκανους». Σάν τέλειωνε

τὸ ξεχώρισμά τους διατάζανε νά ἐγκαταλείψουν ὅλα τὰ υπάρχοντά τους, νά γυμνωθοῦν, νά φορέσουν τὴν εἰδικὴ στολὴ τοῦ κρατούμενου καὶ νά ράψουν στὸ ἀριστερὸ μέρος τῆς μπλούζας καὶ τοῦ παντελονιοῦ τὸ νούμερό τους.

Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμή γιὰ τοὺς ναζί οἱ κρατούμενοι πατριῶτες καὶ Ἑβραῖοι ἦσαν μόνο ἓνα νούμερο καὶ τίποτα ἄλλο. Ἔτσι τοὺς βλέπανε, ἔτσι τοὺς φερόσανε κι ἔτσι τοὺς μεταχειριζόσανε.

Ἀργότερα κείνο τὸ νούμερο τοῦ καθένα ἀποτυπωνότανε μέ τατουάζ στὸ βραχίονά του.

Αὐτὸ μᾶς τὸ λέει ξεκάθαρα ὁ ἀξέχαστος ποιητὴς μας Τάκης Ὀλύμπιος: «Ἀν ἐκεῖνο τὸ κτήνος σημάδεψε / στὸ μπράτσο τῆς τὸ 40382 / εἶναι γιὰτί πρέπει νά τὴ γνωρίζει, / εἶναι γιὰτί ἡ “Ἐλσα ἀντέχει στὴ δουλειά. / Ἡ “Ἐλσα ἀντέχει στὸ θάνατο».

Κεῖνο τὸ νούμερο 40382, τὰ χιλιάδες νούμερα στὰ μπράτσα τῶν πατριωτῶν, ἄντρες, γυναῖκες, παιδιὰ, ἀδιάκριτα, πού εἶχαν φυλακίσει στὸ “Αουσβιτς οἱ χιτλερικοὶ, ἦσαν γιὰ κείνους ἡ «ἀπλήρωτη ἐργασία» πού τοὺς χρειαζόταν. Γιὰ τοῦτο ἡ Κομαντατούρα τοῦ στρατοπέδου, σέ συνενόηση μέ τὴν ἐταιρεία IG - Farbenindustrie, ἀποφάσισε νά μεγαλώσουν τὸ στρατόπεδο καὶ νά χτίσουν ἓνα χημικὸ ἐργοστάσιο.

Γιὰ τὴν πραγμάτωση κείνου τοῦ σχεδίου τῶν χιτλερικῶν, ὑποχρεώθηκαν νά δουλεύουν οἱ κρατούμενοι ἐξαντλητικά, κάτω ἀπὸ τὶς πιὸ σκληρὲς κι ἀπάνθρωπες συνθῆκες, πού τελικά τοὺς ὁδηγοῦσαν στὸν θάνατο.

Στιβαγμένοι οἱ χιλιάδες κρατούμενοι μέσα σέ ἀκατάλληλα καὶ ἀνθυγιεινὰ παραπήγματα, δίχως θέρμανση, δίχως δίκτυα νεροῦ καὶ ἀποχέτευσης καὶ δουλεύοντας ὀλημερίς κάτω ἀπὸ ἄθλιες καιρικὲς συνθῆκες ἀργοπέθαιναν ἀπ’ τὴν πρώτῃ κிடῶλες μέρα πού τοὺς κλείνανε στὸ στρατόπεδο τοῦ “Αουσβιτς.

Μὰ νά ἦταν μόνο αὐτὸ πού ἔφερνε τὸ θάνατο! Ἦταν καὶ ἡ σαδιστικὴ καὶ χτηνώδης συμπεριφορὰ τοῦ διοικητῆ τῆς φρουρᾶς τοῦ «χασάπη» Χόρς. Εἶχε διατάξει, «γιὰ νά κρατιῶνται σέ φόρμα» οἱ κρατούμενοι νά κάνουν ὑποχρεωτικά καὶ λίγο «σπόρ».

Τὶ τραγικὴ εἰρωνία, ἀλήθεια! Τὶ ντροπὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο! Χαράματα βάζανε τοὺς ὁμήρους στὴ γραμμὴ, τοὺς ἀναγκάζανε νά τρέχουν, νά κυλοῦνται στὸ χῶμα, νά ζυγιάζονται σέ ἴδια γραμμὴ καὶ νά τραγουδᾶνε γερμανικά τραγουδιὰ γιὰ ὥρες πολλὲς μέ τὴν ἀπειλὴ τοῦ ὅπλου. Κι αὐτὰ τὰ βασανιστήρια, πού ὁδηγοῦσαν ἀρκετοὺς στὸ θάνατο, τὰ ὀνομάζανε εἰρωνικά «σπόρ».

Στερνά, ὅσους καταφέρνανε νά ἐπιζήσουν, ὕστερα ἀπὸ τὰ ἐξαντλητικὰ «σπόρ», τοὺς στέλνανε νά συνεχίσουν τὶς ξεθεωτικὲς ἀγγαραίες δίνοντάς τους τὸ ὄνομα «κομάντος». Καὶ μαζί μ’ αὐτὰ τὰ βασανιστήρια ἐρχόταν κι ὁ ὑποσιτισμὸς κι οἱ διάφορες ἀρρώστιες γιὰ νά βοηθήσουν στὸν ἐρχομὸ τοῦ θανάτου γρηγορότερα.

Ἀπὸ τὰ ἐπίσημα στοιχεῖα φαίνεται πῶς τὸ 75% ἀπὸ τοὺς κρατούμενους δὲν εἶχε ἐλπίδα ζωῆς μεγαλύτερῃ ἀπὸ 4 - 6 μῆνες. Ἀπὸ τὸν ὑποσιτισμὸ οἱ

όμοιοι του στρατοπέδου χάνανε 50-70% από τό κανονικό τους βάρος και μεταμορφωνόντουσαν σε «φυτά» που δέν θυμόσαν μήτε τό όνομά τους. "Όλους αυτούς οι Γερμανοί τούς άποκαλούσαν «μουσουλμά-νους» και στους στέλνανε στο «άναρωτήριο» όπου οι «νοσοκόμες» τούς δολοφονούσαν με μία ένεση φαινόλης, αφού προηγούμενα «σοφοί γιατροί» τών "Ες- "Ες κάνανε πάνω τους ένα σωρό πειράματα.

Ό Kagimierz Smolen στην περιγραφή του για τό στρατόπεδο συγκέντρωσης στο "Αουσβιτς αναφέρει πώς οι καθηγητής Carl Clauberg και Uosty Tgufnaj κάνανε πειράματα στους άρρωστους κρατούμενους για να πετύχουν μία μέθοδο γρήγορης βιολογικής εξόντωσης τών Σλάβων. Ένας άλλος Γερμανός, ό δόκτωρ Z. Mengele έκανε πειράματα σε διδυμα παιδάκια Έβραίων και σιγγάνων. Ό δόκτωρ H. Vetter έκανε πειράματα για διάφορα φάρμακα της Bayer, όπως π.χ. τό 3582, τό Rutenol κ.λπ. Κι ό δόκτωρ Bruno Beger, στά 1943, ξεχώρισε πάνω από 100 κρατούμενους με σκοπό να τούς δολοφονήσουν και με τούς σκελετούς τους να «πλουτίσουν» τό "Ανατομικό Ίνστιτούτο του Στρασβούργου.

Και σαν να μη φτάνανε όλες αυτές οι εξοντώσεις από τίς άρρώστιες, τίς επιδημίες, τίς εξαντλητικές εργασίες, την πείνα, τά ανατριχιαστικά πειράματα και τά άπάνθρωπα βασανιστήρια, τά ανθρωπόμορφα τέρατα του χιτλεροφασισμού για να χορτάσουν, για να συμπληρώσουν τό έργο της «γενοκτονίας» καταφεύγανε και στις όμαδικές εκτελέσεις όμήρων. Στο «μπλόκ 11», ένα από τά τρανικότερα του στρατοπέδου, τουφεκίσανε πάνω από είκοσι χιλιάδες Ρώσους αίχμαλώτους και Πολωνούς.

Τά κρεματόρια

Ομως ή δίψα για τό έγκλημα ήταν τέτοια που τελικά οδήγησε στη δημιουργία τών γνωστών «κρεματορίων» με τούς θαλάμους αερίων και τούς φούρνους.

Οι τρομεροί εκείνοι «θαλάμοι αερίων» είχαν γραμμένη στο πάνω μέρος της πόρτας την παραπλανητική λέξη «ντούς».

Μέσα σ' αυτούς τούς «θαλάμους αερίων» στριμώχνανε άσφυκτικά τά τραγικά θύματά τους όλόγυμνα — έρρους, παιδιά, γυναίκες — σφαλοῦσαν την πόρτα κι άφηναν τό θανατη-



Η ανθρώπινη ζωή δεν είχε καμία σημασία.

φόρο αέριο να δουλέψει για λογαριασμό τους.

Μέσα σε λίγα λεπτά ό θάλαμος ήταν γεμάτος πτώματα, που σε συνέχεια οι «ίκανοί για δουλειά» κρατούμενοι εξαναγκάζονταν από άντρες του αρχιδήμιου Χός να τά μεταφέρουν στους φούρνους για να εξαφανίσουν τά ίχνη τών εγκλημάτων τους.

Ό δικαστής Jean Sehn κι ό αντισαγγελέας Edward Pechalski, μέλη της Γερμανικής Έπιτροπής Έρευνας για τά χιτλερικά έγκλήματα στην Πολωνία, υπολογίσανε πώς οι εκτελεσμένοι στα κρεματόρια του "Αουσβιτς Birkenau μ' αυτόν τόν τρόπο φτάσανε τό λιγότερο τά τέσσερα εκατομμύρια.

Αυτή είναι σε συντομία ή τραγική ιστορία του Κ.Λ. "Αουσβιτς, που δεν γνώρισε παρά μόνο ένα χαρμόσυνο γεγονός, τό γεγονός της άπελευθέρωσης τών κρατουμένων από τόν Κόκκινο Στρατό στις 27 Γενάρη του 1945 και που χαιρετίστηκε από κείνους, που είχαν την τύχη να επιζητήσουν ίσαμε κείνη τη μέρα με τούτα τά λόγια:

«Έμεις οι διασωθέντες κρατούμενοι / — χρωστάμε τη ζωή μας στη γενναιότητα του Κόκκινου Στρατού / και πληροφορούμε την παγκόσμια κοινή γνώμη και όλες τίς κυβερνήσεις να τόν εύχαριστήσουν από μέρους τους / και από μέρους μας».

Κι έμεις με τη σειρά μας φωνάζουμε μαζί με τόν άξέχαστο ποιητή Τάκη Όλύμπιο: «Τούτη ή ιστορία του "Αουσβιτς είναι: 40382/ Είναι τό νούμερο γερμανικής ντροπής / πάνω στο μπράτσο της Έλσας / Είναι τό στίγμα ενός λαού. / Είναι τό λέρωμα της ιστορίας».

Σταύρος Καλιφώτης

(Από τόν «ΡΙζοσπάστη», 4.1.1987)

ΧΡΟΝΙΚΑ

זכרון

ΟΡΓΑΝΟ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος

σύμφωνα με τό Νόμο:

Ό Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ.

Ίωσήφ Λόβιγγερ

Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ 1942 ΓΙΑ ΤΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ
1912-1940



Ανάτυπο από τα Πρακτικά του Συμποσίου
«Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΜΕΤΑ ΤΟ 1912»
(1 - 3 Νοεμβρίου 1985)

Είναι γνωστή η τραγική μοίρα που έπληξε το Εβραϊκό στοιχείο της Θεσσαλονίκης στη διάρκεια της κατοχής. Αυτό που θα πρέπει να επισημά- νουμε εδώ είναι ότι οι Ναζί δεν περιορίστηκαν στον αποδεκατισμό μίας πολυάνθρωπης Κοινότητας που είχε τιμηθεί με τον τίτλο της μητέρας του Ισραήλ, αλλά επιδίωξαν ταυτόχρονα να εξαφανίσουν κάθε στοιχείο που θα μαρτυρούσε για την ιστορία της. Έτσι, λίγο πριν ολοκληρωθεί το εγχείρημα της εκτόπισης του Εβραϊκού πληθυσμού της συμπρωτεύουσας στα στρατό- πεδα του θανάτου, οι κατακτητές παράδωσαν στις φλόγες τις πλουσιότερες βιβλιοθήκες, που είχαν προηγούμενα λεηλατήσει, και το αρχείο της Ισραη- λιτικής Κοινότητας¹, με εξαίρεση λίγους φακέλλους που, άγνωστο για ποιο- λόγο, συσκευάστηκαν και μεταφέρθηκαν στη Γερμανία. Μέρους των φακέλ- λων αυτών ανακαλύφθηκε από τους συμμάχους που το επέστρεψαν στην Ισραηλιτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης μετά τη λήξη του πολέμου. Ανάμεσα σ' αυτά τα ελάχιστα έγγραφα βρέθηκε και μία δακτυλογραφημένη έκθεση, του Ιουνίου του 1942, σε Ισπανοεβραϊκή γλώσσα, με τίτλο «Notas Históricas sobre la Comunidad Judía de Thessaloniki» (Ιστορικές σημειώ- σεις για την Ισραηλιτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης). Συγγραφέας της είναι ο Νταούτ Λεβή, κοινοτικός παράγοντας στη διάρκεια του μεσοπολέμου. Η έκθεση αυτή, αν και δε σώθηκε πλήρης, αξίζει να μελετηθεί εκτενέστερα γιατί μας προσφέρει μία αρκετά κατατοπιστική εικόνα για τη δομή της Ισραη- λιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, ιδιαίτερα κατά την περίοδο 1912-1940.

Οι αιτίες που υπαγόρευσαν τη συγγραφή και καθόρισαν το περιεχόμενό της εκτίθενται από τον ίδιο το συγγραφέα που στο προοίμιο της έκθεσης γράφει:

«... Ο αξιότιμος πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης κ. Σάμητ Σαλιέλ, με την από 23.12.41 επιστολή του, με αριθμ. πρωτ. 2741, έκρινε σκόπιμο να μου αναθέσει τη συγγραφή ειδικής μελέτης ... εκτελώντας την επιθυμία αυτή του προεδρείου της Κοινότητας και συμ- φωνα με τις οδηγίες που περιέχονται στο παραπάνω έγγραφο, εκπόνησε

την παρούσα έκθεση πιστεύοντας ότι θα κριθεί απόλυτα ικανοποιητική... Παράθεω τα κεφάλαια αυτά για να καταστούν οικεία σ' όλες τις μάζες του λαού και ειδικότερα στη γενιά που κάποτε θα κληθεί να αναλάβει το σκάφος της Κοινότητας...».

Η έκθεση λοιπόν αυτή συντάχτηκε ύστερα από εντολή του προεδρείου της Ισραηλιτικής Κοινότητας και ο συγγραφέας της χρειάστηκε έξη μήνες για να την ολοκληρώσει. Η Θεσσαλονίκη ήταν ήδη υπό κατοχή από τις 9 απριλίου 1941 και η περίοδος της ημιανοχής των Γερμανικών αρχών απέναντι στους Εβραίους, πλησίαζε προς τη λήξη της. Ένα μόλις μήνα μετά την υποβολή της έκθεσης, στις 7 Ιουλίου 1942, οι Εβραίοι της Θεσσαλονί- κης θα υποστούν απερίγραπτα μαρτύρια στην πλατεία Ελευθερίας, θα οδη- γηθούν σε καταναγκαστικά έργα, θα απομονωθούν σε ορισμένες μόνο συνοι- κίες, θα ξεχωρίσουν φορώντας το κίτρινο άστρο και τελικά θα μεταφερθούν στους τόπους του μαρτυρίου τους. Πάντως, την εποχή που συντάχτηκε η έκθεση, δεν έχει τεθεί σε εφαρμογή οποιοδήποτε σοβαρό αντιεβραϊκό μέτρο. Έχει βέβαια ανασταλεί η έκδοση όλων των εφημερίδων που κυκλοφορούσαν τότε στη Θεσσαλονίκη και φυσικά και των Εβραϊκών «L'Indenendant», «Le Progress» και «El Messagero». Επιτάσσονται αρκετά εβραϊκά σπίτια καθώς και το νοσοκομείο «Χίρς» (το σημερινό «Πποκράτειο»), συλλαμβά- νονται και φυλακίζονται, για λίγες εβδομάδες, οι πιο εξέχουσες προσωπικό- τητες του εβραϊσμού της πόλης, κατάσχονται τα ραδιόφωνα των Εβραίων και τους απαγορεύεται η είσοδος σε όλα τα εστιατόρια, καφενεία και ζαχαρο- πλαστεία. Η Γκεστάπο παύει το διοικητικό συμβούλιο της Κοινότητας και διορίζει νέο με πρόεδρο τον Σάμητ Σαλιέλ.

Ο καινούργιος ηγέτης της Κοινότητας έχει μια ενδιαφέρουσα προί- storia. Δάσκαλος της γαλλικής γλώσσας σε Εβραϊκά σχολεία επί Τουρκο- κρατίας, ασχολήθηκε στη συνέχεια με διάφορες επιχειρήσεις χωρίς επι- τυχία. Αργότερα εργάστηκε ως λογιστής σε εβραϊκούς εμπορικούς οίκους. Στις βουλευτικές εκλογές του 1928 ήταν υποψήφιος στον συνδυασμό Θεσσα-

λονικής του κόμματος των Ελευθεροφρόνων του Ιωάννη Μεταξά, και φυσικά απέτυχε. Η υποψηφιότητα όμως αυτή τον συνδέει με το περιβάλλον του κατοπινού δικτάτορα. Έτσι, με την επιβολή του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου, ο τότε γενικός διοικητής Βόρειας Ελλάδας στρατηγός Κυρίτης επιβάλλει στην Ισραηλιτική Κοινότητα να προσλάβει το Σάμπη Σαλιέλ στη θέση του προϊστάμενου των υπηρεσιών της. Σ' αυτή τη θέση τον βρίσκει η είσοδος των Γερμανών που αρχικά θα τον συλλάβουν και θα τον κρατήσουν και αυτόν στα υπόγεια του Τμήματος Μεταγωγών. Σε λίγες όμως μέρες θα τον απολύσουν και ταυτόχρονα θα τον διορίσουν και πρόεδρο της Κοινότητας. Ο Γιουσέφ Γιακοβίτς, τότε νομικός σύμβουλος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, έγραψε τα εξής χαρακτηριστικά για το νέο της πρόεδρο².

«... Η προσωπικότητα του Σάμπη Σαλιέλ ήταν ασημαντός και η κοινωνική του δράση μηδαμινή... Υψηλός, εύσωμος και επιμελώς ντυμένος είχαν εμφανίσει επιβλητικήν. Μια ολιγόλεπτος όμως συνδιάλεξις με αυτόν, ήταν αρκετή να φανερώσει πόσην κενότητα εκάλυπτε το άσπογον εξωτερικόν του ανδρός...».

Πάντως, για να επανέλθουμε στην ατμόσφαιρα που επικρατούσε στους κόλπους της Κοινότητας, στη διάρκεια των πρώτων μηνών της κατοχής, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν είχε εκδοθεί ως τότε ούτε μία διαταγή αναφερόμενη στο σύνολο του εβραϊκού στοιχείου. Έτσι οι εβραίοι της Θεσσαλονίκης, που δε μπορούν βέβαια να διανοηθούν να προβλέψουν την τεκταινόμενη γενοκτονία, ζουν σχετικά ήσυχoi, ελπίζοντας ότι θα καταφέρουν να περάσουν αλώβητοι την πολεμική περίοδο. Τίποτα δεν προαναγγέλλει τα επερχόμενα διαδοχικά αντιεβραϊκά μέτρα που θα οδηγήσουν στον αφανισμό.

Ωστόσο οι Γερμανοί ασχολούνται, ορισμένες φορές, με τους Εβραίους και πιέζουν φορτικά την Κοινότητα απαιτώντας καταλόγους των μελών της, στατιστικές για τα εισοδήματά της, συγκριτικά στοιχεία για τους προϋπολογισμούς της τα τελευταία χρόνια, ενημερωτικές εκθέσεις για τα εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά της ιδρύματα και επίσης ενημερωτικές μελέτες για τους πρώτους μετανάστες από την Ισπανία και τη συμβολή των εβραίων της Θεσσαλονίκης στο εμπόριο, στη βιομηχανία και στα γράμματα. «Ομάδες ερευνητών εργάζονται εξαντλητικά για να απαντήσουν στα ερωτηματολόγια»³.

Θα πρέπει λοιπόν να συμπεράνουμε ότι η διοίκηση της Κοινότητας ανάθεσε στον Νταούτ Λεβή τη συγγραφή της έκθεσης αυτής, εκτελώντας διαταγή των αρχών κατοχής.

Σ' ό,τι αφορά το συγγραφέα, υπάρχουν ορισμένα βιογραφικά στοιχεία τα οποία παραθέτει ο ίδιος σε κάποια σημεία της έκθεσής του. Συγκεκριμένα, ο Νταούτ Λεβή γράφει ότι το 1876, σε ηλικία 13 ή 14 χρονών πρωτοδημοσίευσε μετάφραση του, από τη γαλλική στην Ισπανοεβραϊκή, του μυθιστορήματος «Mil y oup dia» («Χίλιες και μία μέρες»). Από τότε συνέχισε να συνεργάζεται με την εφημερίδα «La Epoka» που διευθύνει ο πατέρας του Σααδθ Λεβή. Γεννήθηκε λοιπόν το 1862 ή 1863. Από το 1880 μέχρι το 1910 υπηρετεί στο Οθωμανικό δημόσιο. Από «ροροφορικές μαρτυρίες μαθαίνουμε ότι ήταν ανώτερος υπάλληλος στην υπηρεσία διαβατηρίων. Οι μαρτυρίες αυτές επιβεβαιώνονται από τον «Οδηγό της Θεσσαλονίκης» του 1909-10, του Ι. Χ' Κυριακού⁴, όπου αναφέρεται κάποιος «Δαούτ εφέντης», που υπηρετεί στο Ληξιαρχικό τμήμα ως επιθεωρητής διαβατηρίων.

Το 1910 ο Νταούτ Λεβή προσλαμβάνεται από την Ισραηλιτική Κοινότητα ως προϊστάμενος του τμήματος ακινητών της. Το 1919 πρόκειται σε διευθυντή των Κοινοτικών υπηρεσιών και διατηρεί τη θέση αυτή μέχρι το 1934, όταν θα αποχωρήσει συμπληρώνοντας το όριο ηλικίας. Θα προσθέσουμε ότι ο Νταούτ Λεβή υπήρξε κι αυτός ένα από τα θύματα του Ολοκαυτώματος⁵ και άφησε την τελευταία του πνοή στους θαλάμους αερίων του Άουσβιτς-Μπιργκενάου.

Θα αναφερθούμε τώρα εκτενέστερα στην έκθεση του Νταούτ Λεβή. Πριν όμως προχωρήσουμε, είναι, νομίζω, απαραίτητο να θυμηθούμε ξανά ότι τα κείμενα αυτά γράφτηκαν σε εκτέλεση διαταγών των Ναζί. Βέβαια ο συγγραφέας τους επεκτείνεται επιθυμώντας να διασώσει τις τόσο πλούσιες προσωπικές του εμπειρίες και μνήμες. Όπως γράφει και ο ίδιος:

«... Ασχολήθηκα πολλά χρόνια με τη δημοσιογραφία. Διατέλεσα δημόσιος υπάλληλος επί μία τριακονταετία και υπηρετήσα εικοσιπέντε χρόνια στην Κοινότητα ... Μου δόθηκε έτσι η ευκαιρία να διατηρήσω στενές επαφές με τις δημόσιες και κοινοτικές αρχές αλλά και με όλες τις τάξεις του λαού. Έγιναν λοιπόν την έκθεση αυτή με την ιδιότητα του αυτόπτη μάρτυρα, του οργανωτή και εκτελεστή των κυριότερων δραστηριοτήτων της Κοινότητας κατά την τελευταία εικοσιπενταετία...».

Υπάρχουν βέβαια και κάποιες καταστάσεις ή γεγονότα που χρωμάτι-

σαν έντονα τη ζωή της Ισραηλιτικής Κοινότητας και ρύθμισαν την πορεία της στη διάρκεια του μεσοπολέμου. Όπως, για παράδειγμα οι έντονες διαμάχες ανάμεσα στα κυρίαρχα τότε, στους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, ιδεολογικά ρεύματα των σιωνιστών, των αφομοιωτικών και των σοσιαλιστών⁶.

Οι διαμάχες αυτές οξύνονται και στους προεκλογικούς αγώνες για την ανάδειξη της Κοινοτικής ηγεσίας αλλά και στις βουλευτικές ή δημοτικές εκλογές⁷. Και ασφαλώς ο Νταούτ Λεβή έζησε τέτοιου είδους καταστάσεις από πολύ κοντά. Είναι όμως ευνόητοι οι λόγοι που τον αποτρέπουν να αναφερθεί και σ' αυτό το τόσο σημαντικό κεφάλαιο.

Η έκθεση του Νταούτ Λεβή διαιρείται σε δύο μέρη. Το πρώτο, με τίτλο «Sovre la Comunitad Judia de Thessaloniki a partir del año 1870 asta el 1940, se por ouna periodo de 60-70 años». (Στοιχεία για την Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης από το 1870 μέχρι το 1940, δηλ. για μία περίοδο 60-70 ετών) είναι ένα κείμενο 31 δακτυλογραφημένων σελίδων που συμπληρώνεται από δύο πίνακες. Ο πρώτος πίνακας περιλαμβάνει τα ονόματα όσων διατέλεσαν μέλη των διοικητικών συμβουλίων της Κοινότητας κατά την περίοδο που πραγματεύεται η έκθεση. Στον δεύτερο πίνακα καταγράφεται η ακίνητη περιουσία της Κοινότητας. Αρχίζει με ένα προλογικό σημείωμα και συνεχίζεται με το πρώτο κεφάλαιο που τιτλοφορείται «Ο ρόλος των αρχιραβίνων από το 1870 μέχρι τα τελευταία χρόνια κατά την ενάσκηση των καθηκόντων τους». Το κεφάλαιο αναφέρεται αρχικά στις δικαιοδοσίες των πνευματικών ηγετών των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας. Ευρύτερες όμως και πιο ενδιαφέρουσες είναι οι αναφορές στην περίοδο μετά το 1912. Θα παραθέσουμε και στη συνέχεια θα σχολιάσουμε ορισμένα αποσπάσματα.

«... Ο αρχιραβίνος ήταν ανέκαθεν η ανώτατη αρχή της Κοινότητας. Συγκέντρωνε στα χέρια του και ασκούσε τη διοίκηση της Κοινότητας όχι μόνο στα πνευματικά αλλά και στα οικονομικά ζητήματα. Εκλεγόταν από συμβούλιο ραβίνων της πόλης... Η εκλογή του επικυρωνόταν με αυτοκρατορικό φερμάν... Για τα θρησκευτικά θέματα συνεργαζόταν με συμβούλιο ραβίνων. Για τα διοικητικά και οικονομικά θέματα συνεργαζόταν με επιτροπή λαϊκών που τα μέλη της διορίζει ο ίδιος... Οι αποφάσεις της επιτροπής αυτής έπρεπε να επικυρωθούν από τον αρχιραβίνο... Ο αρχιραβίνος είχε δικαίωμα να επιβάλει τέλη και εισφορές. Μπορούσε επίσης να τιμωρεί όσους εβραίους δυστροπούσαν στις διαταγές του. Είχε την εξουσία να επιβάλει ποινές αφορισμού ή φυλάκισης στην κοινοτική ή στις κρατικές φυλακές... Στη διάρκεια της αρχιραβινείας του Ασσέρ Κόβο (1850-1874) βασίλευε μεγάλη αρμονία στους κόλπους της Κοινότητας. Σ' αυτόν οφείλεται η συγκρότηση του πρώτου διοικητικού συμβουλίου, γύρω στο 1870. Τον Ασσέρ Κόβο διαδέχεται ο αρχιραβίνος Αβραάμ Γκατενίνο που, λίγο μετά την ανάληψη του αξιώματός του, συγκρούεται με το διοικητικό συμβούλιο και εξαναγκάζεται σε παραίτηση. Τον αντικαθιστά ο αρχιραβίνος Σαμουέλ Αρδίτη που εκπλήρωσε τα καθήκοντά του για μια δωδεκαετία, συνεργαζόμενος αρμονικά με το διοικητικό συμβούλιο και περιορίζοντας αποκλειστικά στις θρησκευτικές του δικαιοδοσίες. Το 1888 ... ονομάζεται αρχιραβίνος της Θεσσαλονίκης ο ενεργητικότητας Ιακώβ Κόβο.

... Μετά τον θάνατό του⁸ η Κοινότητα έκρινε ότι έπρεπε να προσλάβει πνευματικό ηγέτη από το εξωτερικό και κάλεσε τον αρχιραβίνο Ιακώβ Μέρ από την Παλαιστίνη. Στη σύμβαση της πρόσληψής του διευκρινίζεται ότι ο αρμοδιότητές του περιορίζονται στα θρησκευτικά ζητήματα. Ωστόσο στη διάρκεια της θητείας του μεσολάβησαν στη χώρα, και ιδιαίτερα στην πόλη μας, μία σειρά γεγονότων με καθοριστική σημασία. Και το Κοινοτικό συμβούλιο, εκτιμώντας τις σπάνιες ικανότητες και αρετές του, ζήτησε τη συνεργασία του. Έτσι ο αρχιραβίνος Ιακώβ Μέρ πέτυχε να προσφέρει πολύ σημαντικές υπηρεσίες στο Εβραϊκό στοιχείο... Ο Ιακώβ Μέρ ήταν πραγματικός άγγελος για τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, γιατί κατάφερε να συσφίξει τις σχέσεις ανάμεσα στους Εβραίους και στους Χριστιανούς και να εξυψώσει το κύρος της Κοινότητας στους κυβερνητικούς κύκλους... Θεωρώ λοιπόν καθήκον μου να εξάρω τις σπουδαίες υπηρεσίες που πρόσφερε ο Ιακώβ Μέρ κατά την δωδεκαετή παραμονή του στην πόλη μας. Πρέπει βέβαια να αναγνωρίσουμε ότι όλοι όσοι διατέλεσαν αρχιραβίνοι, από το 1870 μέχρι το 1940, στάθηκαν άξιοι του υψηλού τους λειτουργήματος. Η θητεία όμως του Ιακώβ Μέρ συνέπεσε με την κρίσιμότερη περίοδο για την Κοινότητα, εξαιτίας ορισμένων σημαντικών πολιτικών γεγονότων όπως:

- 1) Το 1908, λίγους μήνες μετά την άφιξη του, εκδηλώνεται στην πόλη μας η επανάσταση των Νεότουρκων
- 2) Την ίδια χρονιά οι Εβραίοι καλούνται για πρώτη φορά να υπηρετήσουν στο στρατό⁹

- 3) Το 1912 ξεσπά ο Βαλκανικός πόλεμος
- 4) Το 1912, θριαμβευτική είσοδος του Ελληνικού στρατού στην πόλη μας και ριζικές μεταρρυθμίσεις στο κυβερνητικό καθεστώς και στις διοικητικές μεθόδους
- 5) Εκδίωξη των Βουλγαρικών στρατευμάτων
- 6) Κήρυξη του Παγκοσμίου πολέμου του 1914
- 7) Άφιξη και εγκατάσταση στη Θεσσαλονίκη των στρατευμάτων των συμμάχων
- 8) Εκκρήξη της τρομερής πυρκαγιάς «Agua Nueva» που καταστρέφει το 1/3 της πόλης και αφήνει άστεγες 5.500 εβραϊκές οικογένειες¹⁸
- 9) Από το 1917 ως το 1920, 3.000 άπορες εβραϊκές οικογένειες, που στερούνται τα πάντα, χτυπούν διαρκώς τις θύρες της Κοινότητας
- 10) Αγορά των παρατηγμάτων του Ιταλικού νοσοκομείου 0.151 και διαβήματα για την ίδρυση του νέου συνοικισμού. Στη διάρκεια της θητείας του ο αρχιραββίνος Ιακώβ Μείρ συνεργαζόμενος άσπασα με το κοινοτικό συμβούλιο, ασχολήθηκε ενεργά με τα προβλήματα των Εβραίων και τα διαβήματά του στους κυβερνητικούς κύκλους, τόσο εδώ, όσο και την Αθήνα, στέφθηκαν από επιτυχία. Χάρη στη συμπαιγνική του φυσιογνωμία και την πειστική αλλά και γλακερά ομιλία του, κέρδισε την εκτίμηση της Αιλης και των Υπουργών της πρωτεύουσας, τη συμπάθεια των τοπικών πολιτικών, στρατιωτικών και διπλωματικών αρχών και το σεβασμό όλων των τάξεων του Εβραϊκού πληθυσμού. Γι' αυτό η ευλογημένη μνήμη του Ιακώβ Μείρ θα μείνει χαραγμένη για πάντα στις καρδιές των Εβραίων της Θεσσαλονίκης και όλης της Ελλάδας... Όταν τα περισσότερα προβλήματα των Εβραίων είχαν επιλυθεί ικανοποιητικά, ο αρχιραββίνος Ιακώβ Μείρ ζήτησε να αποσυρθεί στην Παλαιστίνη... Μετά την αποχώρησή του, το 1920, αντικαταστάθηκε από τον Μπενσιόν Ουζιέλ, ως τότε αρχιραββίνο Τελ-Αβιβ-Γιάφας, που έμεινε στην πόλη μας μέχρι το 1923, οπότε αποσύρθηκε για να επιστρέψει ξανά στην πατρίδα του έδρα... Με την αποχώρησή του η θέση του αρχιραββίνου παρέμεινε κενή. Διορίστηκαν, ως τοποτηρητές, αρχικά ο ραββίνος Εμμανουέλ Μπρούδο και στη συνέχεια ο ραββίνος Χαΐμ Χαμπίμπ.

Το 1933 ο σοφολογιώτατος Σεβί Κόρετς, δίδακτορας της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, καλείται να καταλάβει το αξίωμα του αρχιραββίνου Θεσσαλονίκης το οποίο κατέχει μέχρι σήμερα... Ο δρ. Κόρετς διακηρύσσει τη στενή του προσήλωση προς την Ελλάδα, μαθαίνοντας γρήγορα και άπαιστα την Ελληνική γλώσσα. Αυτό του επιτρέπει να συνάψει στενές σχέσεις με ανώτατους κυβερνητικούς κύκλους και με τον πνευματικό κόσμο της χώρας. Έτσι, λίγο μετά την άφιξή του, αρχίζει να εκφωνεί ομιλίες και να δίνει σημαντικές διαλέξεις στην Ελληνική γλώσσα...

Σχολιάζοντας αυτό το τόσο σημαντικό κεφάλαιο θα πρέπει οπωσδήποτε να σταθούμε στις εξουσίες των αρχιραββίνων στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

Είναι γνωστό ότι οι Οθωμανικές αρχές παραχώρησαν ορισμένα προνόμια στους πνευματικούς ηγέτες των υποδούλων. Ειδικότερα η Ισραηλιτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης, με σουλτανικό φερμάνι του 1368, αναγνωρίστηκε ως Musselemlik, δηλ. αυτόνομη διοικητική μονάδα, υπαγόμενη απευθείας στην Υψηλή Πύλη¹¹. Το ίδιο φερμάνι αναγνωρίζει τον αρχιραββίνο ως ανώτατη αρχή της Κοινότητας με ευρύτατες δικαιοδοσίες που, κατά τον Γάλλο πρόξενο Arasy (1777) είναι «πολύ πιο εκτεταμένες από εκείνες του Μητροπολίτη πάνω στους Χριστιανούς»¹². Ένας άλλος πρόξενος της Γαλλίας ο Felix Beaujour έγραφε είκοσι χρόνια αργότερα ότι: «Τα αναθεματά που εκτοξεύονταν από τό, τελευταίο αρχιραββίνο της Θεσσαλονίκης προκαλούσαν τρόμο»¹³. Αλλά και το 1882, ο Μωραϊτόπουλος τόνισε ότι «Μετά θρησκευτικής πεποίθησής αποδέχεται ο λαός τας αποφάσεις του αρχιραββίνου του»¹⁴. Όπως αναφέρει και ο Νταούτ Λεβή, ο αρχιραββίνος πλαισιώνεται από επαγγελματί επιτροπή λαϊκών που ο ρόλος της είναι αποκλειστικά συμβουλευτικός. Όμως στα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα, η αστική εξέλιξη της Κοινότητας, οδηγεί στο διαχωρισμό των διοικητικών αρμοδιοτήτων ανάμεσα στην πνευματική και στην κοσμική ηγεσία. Η επιταγή της επιτροπής των λαϊκών αποκαλείται, από εδώ και πέρα, «διοικητικό συμβούλιο της Κοινότητας». Το συμβούλιο αυτό, του οποίου ο πρόεδρος είναι ισότιμος με τον αρχιραββίνο στην Κοινοτική ιεραρχία, θα επιδιώξει άμεσα να εναλλάξει για λογαριασμό του τις διοικητικές εξουσίες. Θα πετύχει τέσσερα μόλις χρόνια, μετά τη συγκρότησή του, καταφέρνοντας, ασφαλώς με την έγκριση ή την ανοχή των οθωμανικών αρχών, να εξαναγκάσει τον τότε αρχιραββίνο σε παραίτηση και να επιβάλει άλλον, περισσότερο διαλλακτικό και συνεργάσιμο. Δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας μελέτης η διερεύνηση των αιτίων που υπαγόρευσαν μια τόσο καθοριστική μεταρρύθμιση. Θα υπογραμμίσουμε μόνο πως στο πρώτο διοικητικό συμβούλιο της Ισραη-

λιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης μετέχουν, σύμφωνα με τον πίνακα που επισυνάπτεται ο Νταούτ Λεβή, ο μεγαλοκτηματίας και τραπεζίτης Σαούλ Ιακώβ Μοδιάνο και ο βιομήχανος Σιαλώμ Σαΐας, ιδιοκτήτης του υπερσύγχρονου, για την εποχή, υφαντουργείου που βρισκόταν στην παραλιακή λεωφόρο κοντά στη Μητρόπολη¹⁵. Θα προσθέσουμε επίσης πως και στην Ελληνική κοινότητα της Θεσσαλονίκης σημειώνονται, την ίδια περίπου περίοδο, σφοδρές συγκρούσεις ανάμεσα στο μητροπολίτη και στην κοσμική ηγεσία¹⁶.

Σημεία των καιρών, που χαρακτηρίζονται από ριζικές μεταβολές στην έκταση, στο περίγραμμα, στη ρυμοτομία, στην οικοδομική δραστηριότητα και στην οικονομική λειτουργία της πόλης. Για να ξεκαθαρίσουμε στην Ισραηλιτική κοινότητα, λίγα χρόνια πριν από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, το διοικητικό συμβούλιο στερείται ακόμα περισσότερο προσλαμβάνοντας με ειδική σύμβαση τον Ιακώβ Μείρ. Αυτός είναι ο πρώτος αρχιραββίνος που δεν κατάγεται από τη Θεσσαλονίκη. Αλλά το πιο σημαντικό είναι ότι οι αρμοδιότητές του προσδιορίζονται στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης εργασιακής σχέσης που του επιβάλλει το διοικητικό συμβούλιο. Πρόκειται, τηρουμένων κάποιων αναλογιών, για εξάρτηση εργαζόμενου από εργοδότη, σχετικά αν οι περιστάσεις επέβαλλαν την ευρύτερη χρησιμοποίηση του Ιακώβ Μείρ, που έδειξε αναμφισβήτητες ηγετικές ικανότητες.

Με την αποχώρηση του Ιακώβ Μείρ η κοινότητα δείχνει να επιμένει σε παρόμοιες επιλογές, προσλαμβάνοντας και πάλι αρχιραββίνους που δεν κατάγονται από τη Θεσσαλονίκη. Στο διάστημα της δεκαετίας που μεσολάβησε από την αποχώρηση του Μπενσιόν Ουζιέλ μέχρι την πρόσληψη του δρ. Κόρετς, την πνευματική ηγεσία θα αναλάβουν διαδοχικά οι Θεσσαλονικείς ραββίνοι Εμμανουέλ Μπρούδο και Χαΐμ Χαμπίμπ που θα είναι μόνο τοποτηρητές. Θα σταθούμε λίγο περισσότερο στον Χαΐμ Χαμπίμπ (1882-1943) που διατέλεσε τοποτηρητής της αρχιραββινίας Θεσσαλονίκης, από το 1926 μέχρι το 1933. Ο εξαιρετικά ενάρετος αυτός ποιμένας λατρευτηκε από τον Εβραϊσμό της Θεσσαλονίκης σαν άγιος. Όπως γράφει ο Ι. Ματαράσσο

«... Υπήρξε ο πλέον ορθόδοξος και ταυτοχρόνως ο πλέον επιεικής από τους ραββίνους της Θεσσαλονίκης. Επί πολύν χρόνον εξετέλεσε καθήκοντα τοποτηρητού του αρχιραββίνου, λειτουργήμα το οποίο εκρήτισε με πολλήν αξιοπρέπειαν, παρ' όλον ότι δεν του ήρεσε. Έτο μετριοφρων και του ήρεσεν η αφάνεια. Εν τούτοις ήτο ένας μεγάλος σοφός ερμηνευτής και τηρητής του νόμου. Η βιβλιοθήκη του ήτο ονομαστή και αι γνωματεύσεις του εις δίκας απετέλουν αυθεντίαν. Ήκειλε (με την ιδιότητα του πνευματικού αρχηγού της Ισραηλιτικής κοινότητας) να παρεντίσκειτο εις εορτάς, θεζύσεις. Δεν αγαπούσε την εθιμοτυπία. Δεν ήμπούσε, δεν ήξευρε να προσαρμοσθεί με αυτήν... Η έννοια της δικαιοσύνης εις αυτόν ήγγιζε τα όρια της τελειότητος. Ενίοτε ευτυρανέτο με την ιδέαν ότι θα προζήνησι μίαν αδικίαν, ότι θα ενεργήσει εναντίον του νόμου και της θείας θελήσεως... Το ψεύδος και αι κακαί προθέσεις αφωπλίζοντο, εξηφανίζοντο εμπρός εις τον άγιον αυτόν άνθρωπον ο οποίος καθιστά, προς στιγμήν ιερόν το περιβάλλον... Μιλούσε πραγματικά εις τον Θεόν. Θα έλεγε κανείς ότι ήτο αποχωρισμένος από τη γη και εις μίαν στενήν επικοινωνίαν με τον ουρανόν...»¹⁷.

Αυτός ήταν ο ραββίνος Χαΐμ Χαμπίμπ, ο μοναδικά ευσεβής, που άσκησε τα καθήκοντά του υποδειγματικά και στάθηκε μακριά από τις ιδεολογικές διαμάχες που εκδηλώθηκαν στους κόλπους της κοινότητας στη διάρκεια της θητείας του. Ήταν ο νομοδιδάσκαλος, ο ιεροδικαστής, ο σοφός. Δεν ήταν όμως ο άνθρωπος της δράσης. Η καινούργια φυσιογνωμία της πόλης και της κοινότητας, όπως διαμορφώθηκαν με την πυρκαγιά του 1917 και τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922, απαιτούσαν κάποιους διαφορετικούς χειρισμούς που δεν ήταν δυνατό να γίνουν αντιληπτοί και πολύ περισσότερο να υλοποιηθούν από το Χαΐμ Χαμπίμπ που ενσάρκωνε το κλίμα κάποιας άλλης εποχής, που φώναζε για ολιότητα παρωχημένη. Έτσι η Κοινότητα στρέφεται στην αναζήτηση ενός αρχιραββίνου με σύγχρονες αντιλήψεις, που θα είχε τη δυνατότητα να καλλιεργήσει και να πράξει αυτό που σήμερα χαρακτηρίζουμε με τον όρο «δημόσιες σχέσεις». Ο νέος αρχιραββίνος δρ. Κόρετς, προέρχεται από την Ευρώπη και έχει ακαδημαϊκό τίτλο. Όπως γράφει και ο Γ. Θ. Βαφόπουλος¹⁸

«... Ο αληθινά πολιτισμένος εκείνος αρχιραββίνος είχε κατακτήσει την αγάπη και των Χριστιανών, γιατί η πρώτη του μέριμνα ήταν να πολεμήσει τις παλιές προκαταλήψεις και να ριζώσει στην ψυχή των Εβραίων τη συνείδηση του Έλληνα πολίτη...».

Όμως ο δρ. Κόρετς απασχόλησε περισσότερο την ιστορία για τον ενεργό όσο και αμφιλεγόμενο ρόλο του στο ολοκαύτωμα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης¹⁹. Του καταλόγισαν βαρύτερες ευθύνες όσα αποκόμισσε και παραπλάνησε το ποίμνιό του, αφήνοντάς το να οδηγηθεί στη σφαγή. Ότι

εκτέλεσε κατά γράμμα, και με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια και ταχύτητα, τις διαταγές των Ναζί, βοηθώντας τους να θέσουν σε εφαρμογή τα ολέθρια τους σχέδια, που μόνο χάρη στη βοήθεια του Κόρετς περατώθηκαν με επιτυχία, μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα. Ότι έδειξε παροιμοϊδώς παθητικότητα και μοιρολατρία και ενώ όφειλε να σημάνει συναγερμό, κατάνιζε αντίθετα όλους τους φόβους, τις υπόνοιες, τις τάσεις για δροπότευση, επαναλαμβάνοντας συνεχώς ότι οι ταλαιπωρίες θα έφταναν κάποτε σε κάποιο λογικό τέρμα. Δεν διέθετε την αποφασιστικότητα, το θάρρος που ξεχωρίζει τους ηγέτες και τους οδηγεί ως την αυτοθυσία. «Ο Κόρετς και η κλίκα του υπήρξαν οι καλύτεροι συνεργάτες των Ναζί», γράφουν οι ιστορικοί Μ. Μόλχο και Ι. Νεχάμα²⁰.

Υπάρχει βέβαια και η άλλη πλευρά. Η χήρα του Κόρετς υποστήριξε σε συνέντευξη της σε Ισραηλινή εφημερίδα ότι²¹:

«Δεν είχαμε την παραμικρή ιδέα για ό,τι επρόκειτο να επακολουθήσει. Και πρέπει να μάθετε ότι εμείς μπορούσαμε να διαφυγούμε. Εuthés μετά την είσοδο των Γερμανών, μπορούσαμε να πάμε στο Κάιρο όπου είχε καταφύγει η εξόριστη Ελληνική κυβέρνηση. Ο δημάρχος της Αθήνας Κοτζιάς τηλεφώνησε στο σύζυγό μου και του ζήτησε να φύγουμε στο Κάιρο. Ο σύζυγός μου όμως απάντησε: «Όχι ευχαριστώ. Η θέση μου είναι εδώ και δεν μπορώ να συλλογιστώ, ούτε για μια στιγμή, ότι μπορώ να την εγκαταλείψω...».

Θα πρέπει επίσης να αναφερθούμε και στο διάβημα του Κόρετς στον κατοχικό πρωθυπουργό Άννη Ράλλη. Ήταν μια τελευταία, απεγνωσμένη προσπάθεια να σταματήσουν οι αποστολές των Εβραίων στην Πολωνία, ενώ ήδη είχαν αναχωρήσει οι πέντε πρώτες, μεταφέροντας 13.100 Εβραίους της Θεσσαλονίκης²². Πράγματι ο Ράλλης προσπάθησε να κάνει κάτι για τη σωτηρία των υπολοίπων. Ούτε όμως ο κατοχικός πρωθυπουργός, και πολύ περισσότερο ούτε ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, μπόρεσαν να πετύχουν οτιδήποτε. Οι Ναζί ήταν αποφασισμένοι να προχωρήσουν μέχρι το τέλος. Η κ. Κόρετς, στην ίδια συνέντευξη, αφηγείται τα ακόλουθα για το γεγονός αυτό:

«... Η συνάντησή έγινε, με τη μεσολάβηση του Μητροπολίτη Γενναδίου, στις 9 Απριλίου 1943, μέσα σε μία τραγικά φορτισμένη ατμόσφαιρα. Ο σύζυγός μου, επιστρέφοντας, έδειχνε δυστυχισμένος και απελπισμένος. Ένας άντρας που σ' ολόκληρη τη ζωή του στάθηκε τόσο δυνατός, θρηνούσε τώρα σαν μικρό παιδί. Τέλος μου είπε «Ήταν της μοίρας μου να βρεθώ επικεφαλής μιας δοξασμένης Κοινότητας που είναι καταδικασμένη να αφανιστεί...».

Ο ίδιος ο Μητροπολίτης Γενναδίου, σε επιστολή του προς την κ. Κόρετς της 15ης Νοεμβρίου 1946, σημειώνει τα εξής:

«... Ο αρχираβίνος Κόρετς, στη διάρκεια της θητείας του και ιδιαίτερα στη διάρκεια της κατοχής, στάθηκε, κατά τη γνώμη μου, άξιος του λειτουργημάτων του και απέδειξε την αγάπη του προς το ποίμνιό του. Για να προστατέψει την Κοινότητα και για να αναστείλει τα διατάγματα της εξορίας, όσο του ήταν δυνατό, πέτυχε ακρόαση από τον πρωθυπουργό Ράλλη, τον οποίο συνάντησε στην Ιερή Μητρόπολη, αν και ήξερε πόσο επικίνδυνο ήταν το διάβημά του...».

Αλλά και ο Νήτης Βισλιτσένι, ο δήμιος των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, σε αναφορά του επισήμανε και αυτός το γεγονός τονίζοντας:

«... Τα νεύρα του (Κόρετς) ήταν τεταμένα. Αναλύθηκε σε θρήνους, παρακαλώντας τον Έλληνα πρωθυπουργό να μεσολαβήσει στις Γερμανικές αρχές...».

Μετά τη συνάντησή αυτή ο Κόρετς καθαίρεθηκε από τα αξιώματα του αρχираβίνου και του προέδρου της Κοινότητας. Στο δεύτερο αξίωμα τον είχαν διορίσει οι Γερμανοί από το Δεκέμβριο του 1942, καταργώντας τον ως τότε πρόεδρο Σάμπη Σαλιτιέλ. Αργότερα εκτοπίστηκε στο στρατόπεδο του Μπέργκεν Μπέλσεν, σε ειδικό τμήμα επιφανών Εβραίων τους οποίους οι Ναζί διατηρούσαν στη ζωή γιατί τους προδίδαν για ανταλλαγή με δικούς τους κατασκόπους ή αξιωματικούς που είχαν συλληφθεί από τους συμμάχους. Πέθανε από τύφο το 1943, λίγες εβδομάδες μετά την απελευθέρωση.

Πάντως το «αίνιγμα Κόρετς» εναπομένει να κριθεί από τον ιστορικό του μέλλοντος. Εδώ θα προσθέσουμε μία ακόμα μαρτυρία, αρκετά διαφωτιστική για το δύστροπο χαρακτήρα του, που προέρχεται από έκθεση του τότε νομικού συμβούλου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Γιουτζέν Γκακοέλ. Ο τελευταίος χαρακτηρίζοντας τον Κόρετς σημειώνει ότι:

«... Δικαίως είχε λεχθεί ότι, όταν ήτο αντίθετος προς μίαν απόφαση, δεν ειργάζετο, ουδέ άφηνε τους άλλους να εργασθούν...»²³.

Ως προς τις μαρτυρίες του Νταούτ Λεβή θα πρέπει να τις θεωρήσουμε

πραγματικά πολύτιμες, γιατί αποτελούν τη μοναδική πηγή που διαθέτουμε για την αξιολόγηση του Κόρετς, πριν μεσολαβήσει το Ολοκαύτωμα. Ο Νταούτ Λεβή, όπως και ο Γ. Θ. Βαφοπούλου, τονίζει την αναμφισβήτητη συμβολή του Κόρετς στην καλλιέργεια στενών σχέσεων ανάμεσα στο Ελληνικό και στο Εβραϊκό στοιχείο της Θεσσαλονίκης και δε γράφει ούτε λέξη για τα ελαττώματά του που είναι βέβαιο ότι τα γνώρισε από πολύ κοντά. Είναι όμως φυσιολογικό να θεωρήσουμε ότι αυτού του είδους οι χαρακτηρισμοί, που αναφέρονται σε πρόσωπα τα οποία κατείχαν, την εποχή αυτή, ηγετικά αξιώματα στην κοινοτική ιεραρχία δεν έχουν θέση σε κείμενα που συντάχθηκαν κάτω από τέτοιες συνθήκες. Δεν πρέπει επίσης να παραβλέψουμε ότι, από τις πρώτες κιόλας μέρες της κατοχής ο Κόρετς εκτοπίζεται στη Βιέννη, με την κατηγορία ότι εκφράστηκε ενάντια στον Άξονα σε ομιλία του στον «Παρνασσό», στη διάρκεια του Ελληνοϊταλικού πολέμου και γιατί είχε διαμαρτυρηθεί με τηλεγράφημα του σε μεγάλες Εβραϊκές κοινότητες του εξωτερικού, για το βομβαρδισμό του ναού της Αγίας Σοφίας από την Ιταλική αεροπορία. Οι Γερμανοί θα του επιτρέψουν να επανέλθει στη Θεσσαλονίκη τον Ιανουάριο του 1942, ακριβώς όταν ο Νταούτ Λεβή συντάσσει τη έκθεσή του. Δεν είναι λοιπόν παρακινδυνευμένο να υποθέσουμε ότι, με την περίπτωση της εκτόπισής του, ο Κόρετς κέρδισε την γενική συμπάθεια, όπως άλλωστε διακρίνεται και στο κείμενο του Νταούτ Λεβή.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στη λειτουργία της κοινότητας στην περίοδο 1870-1940 και ανάγεται κύρια περίοδο πριν από το 1912. Στον επίλογο σημειώνεται ότι:

«... Η Κοινότητά μας διοικήθηκε με το σύστημα αυτό μέχρι το 1923, όταν δημοσιεύθηκε ο νόμος 2456, καθώς και το εγκεκριμένο καταστατικό της που καθορίζει αναλυτικά τα σχετικά με τη λειτουργία και οργάνωση των Ισραηλιτικών κοινοτήτων της Ελλάδας».

Ο Νταούτ Λεβή δεν αναφέρεται ευρύτερα στο νόμο 2456 που αναγνωρίζει τις Ισραηλιτικές κοινότητες ως νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου. Θα προσθέσουμε λοιπόν ότι σύμφωνα με το νόμο αυτό η Ισραηλιτική κοινότητα της Θεσσαλονίκης συγκροτείται από το σύνολο των Ισραηλιτικών της πληθυσμού «επί το σκοπό της εκπλήρωσής των υπό του Νόμου προβλεπόμενων θρησκευτικών, εκπαιδευτικών και άλλων κοινοτικών καθηκόντων αυτών». Ανώτατη αρχή της είναι η 70μελής και αργότερα, σύμφωνα με το Π.Δ. της 23/3/34, 50μελής συνέλευση, που εκλέγεται ύστερα από μυστική ψηφοφορία όλων των Εβραίων της Θεσσαλονίκης που έχουν δικαίωμα ψήφου. Η θητεία της είναι τετραετής.

Η Συνέλευση εκλέγει εννεαμελές διοικητικό συμβούλιο που αποτελεί την εκτελεστική αρχή. Το διοικητικό συμβούλιο διορίζει επιτροπές που ασκούν τις επιμέρους κοινοτικές δραστηριότητες. Σπουδαιότερες είναι οι επιτροπές παιδείας, περίθαλψης, διαχείρισης ακινήτων, συναγωγών, Εβραϊκών συννοικισμών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Οι Εβραϊκοί συννοικισμοί είναι του Βαρόνου Χιρς, της Καλιμαριάς, του 0.151, του Κυραγάτς, του Ρεζή Βυρδάρ και της Αγίας Παρσκευής. Οι δύο πρώτοι ιδρύθηκαν για τη στέγαση των πυροπαθών του 1890 και οι υπόλοιποι μετά την πυρκαγιά του 1917. Όσο για τα ιδρύματα θα πρέπει να επισημάνουμε ότι και κατά την περίοδο του μεσοπολέμου η Ισραηλιτική κοινότητα Θεσσαλονίκης συντηρούσε ένα ευρύτατο δίκτυο φιλανθρωπικών καταστημάτων, που όμοιό του δεν υπήρχε σε οποιαδήποτε άλλη κοινότητα της διασποράς. Θα αναφέρουμε εδώ το νοσοκομείο Χιρς, την υγειονομική οργάνωση «Μπικουρ Χολίμ», το γηροκομείο «Σαούλ Μοδιανό», τα ορφανοτροφεία «Αλατίνι» και «Αμπο-αβ» και το άσυλο φρενοβλαβών «Λιέτο Νόαχ». Στο θρησκευτικό τομέα, ανώτατη αρχή είναι ο Αρχираβίνος. Υπάρχουν ακόμη το εννεαμελές ραβινικό συμβούλιο και το θρησκευτικό δικαστήριο (Μπέλ Ντιν). Η Κοινότητα διατηρεί το δικαίωμα επιβολής εισφορών στα μέλη της. Σπουδαιότερες εισφορές είναι η «Πέτσινα», άμεσος φόρος, που καταβάλουν όλα τα μέλη, ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση, και η «Γκαμπέλα» έμμεσος φόρος προστιθεμένης αξίας σε ορισμένα τρόφιμα όπως το τυρί, η ζάχαρη, το κρασί και το κρέας, που παρασκευάζονται ή ελέγχονται από θρησκευτικό λειτουργό, σύμφωνα με τους διαιτολογικούς κανόνες της Εβραϊκής θρησκείας. Την κυβερνητική εποπτεία υσκει ο εκάστοτε Γενικός Διοικητής (Υπουργός) Βόρειας Ελλάδας.

Στο τρίτο κεφάλαιο εκτίθεται οι υπηρεσίες των Κοινοτικών συμβούλων από το 1870 μέχρι το 1940. Ο συγγραφέας παραθέτει εδώ βιογραφικά σημειώματα ορισμένων προσωπικοτήτων της περιόδου πριν από το 1912, όπως οι γιατροί Μωύς Αλατίνι, Ζακ Νισήμ και Μωύς Μισραχή, ο δικηγόρος Εμμανουέλ Σαλέμ και ο Κοινοτικός παράγοντας Μωσέ Μαρπούργο.

Για την περίοδο μετά το 1912 ο Νταούτ Λεβή γράφει:

«... Από το 1912 τον δοξασμένο χρόνο κατά τον οποίο η Θεσσαλονίκη απελευθερώθηκε από τον Ελληνικό στρατό, η ιστορία και το ενδιαφέρον

των Κυβερνήσεων και των τοπικών αρχών εμπνεύσανε στις καρδιές του Εβραϊκού στοιχείου αισθήματα πίστης και αφοσίωσης. Γι' αυτό οι Εβραίοι ζουν τώρα σε συνθήκες ησυχίας και γαλήνης...».

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στο λεγόμενο συμβούλιο «Γκασμί», και δεν θα μας απασχολήσει εδώ γιατί ανάγεται επίσης στην περίοδο της Τουρκοκρατίας. Θα διευκρινίσουμε ενημερωτικά ότι το συμβούλιο αυτό, διοριζόταν από τη διοίκηση της Κοινότητας και είχε οικονομικές αρμοδιότητες, ιδιαίτερα ως προς την υποβολή εισηγήσεων για τη διευρύνση των πόρων και την επωφελή αξιοποίηση της Κοινοτικής περιουσίας.

Στο επόμενο κεφάλαιο εκτίθενται οι πηγές χάρη στις οποίες σχηματίστηκε η ακίνητη περιουσία της Κοινότητας που, κατά τον Νταούτ Λεβή, είναι:

- 1) Δωρεές και κληροδοτήματα
- 2) Εισοδήματα από τους δασμούς «Πέτσια» και «Γκαμπέλα»
- 3) Έρανοι
- 4) Κέρδη από αγοραπωλησίες οικοπέδων στην πυρκαϊστική ζώνη
- 5) Μισθώματα ακινήτων
- 6) Κρατικές επιχορηγήσεις
- 7) Αποζημιώσεις των ασφαλιστικών εταιριών για τις καταστροφές που προκάλεσε η πυρκαγιά του 1917.

Ορισμένες από τις πηγές αυτές εξετάζονται αναλυτικότερα. Για παράδειγμα, ως προς τους έρανους σημειώνεται ότι, μετά την πυρκαγιά του 1917, διενεργήθηκε έρανος στο εξωτερικό για την περίθαλψη των 53.000 αστεγών Εβραίων της Θεσσαλονίκης, που απέφερε 15.000 λίρες. Το μεγαλύτερο μέρος από το προϊόν του έρανου διατέθηκε για την αγορά των παραπηγμάτων του συνοικισμού 0.151.

Ένας άλλος έρανος, το 1924, αποδίδει 4 εκ. δρχ., που διατίθενται για την αγορά του συνοικισμού «Καμπέλ». Εκεί θα στεγαστούν 200 εβραϊκές οικογένειες που οι κατοικίες τους απαλλοτριώθηκαν για τη διάνοιξη της οδού Κισαβού (σήμερα Αλεξ. Σβώλου). Ο συνοικισμός αυτός, μετά τον εμπρησμό του από μέλη της φασιστικής οργάνωσης Ε.Ε.Ε., εγκαταλείπεται για να πουληθεί στην υπηρεσία προσφύγων. Με το αντίτιμο της πώλησης χτίζονται τέσσερες νέες πολυκατοικίες στο συνοικισμό 0.151.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα στοιχεία για τη στάση της Κοινότητας απέναντι στα κυβερνητικά μέτρα για την ανοικοδόμηση της πυρκαϊστικής ζώνης. Είναι γνωστό ότι μετά την πυρκαγιά του 1917, η τότε κυβέρνηση Ελ. Βενιζέλου αποφασίζει τον πλήρη επανασχεδιασμό της πόλης²⁴. Το νέο σχέδιο απαιτεί τη συνολική απαλλοτρίωση της πυρκαϊστικής ζώνης και τη σύσταση φορέα των ιδιοκτητών των οικοπέδων της υπέρ του οποίου θα γινόταν η απαλλοτρίωση. Τα νέα οικοπέδα δε θα διανεμηθούν στους παλιούς ιδιοκτήτες αλλά θα δημοπρατηθούν. Τα σχετικά με την εφαρμογή των αποφάσεων αυτών ρυθμίζονται από τον νόμο 1394/18 που αναφέρεται στη διαδικασία εκτίμησης της αξίας των παλιών οικοπέδων και τη συγκρότηση κτηματικής ομάδας των ιδιοκτητών τους. Το δικαίωμα ιδιοκτησίας πιστοποιείται με την έκδοση ομολόγου που ονομάστηκε «κτηματογράφο».

Οι παλιοί ιδιοκτήτες εντάσσονται στην Κτηματική ομάδα ως εξ αδιαίρετο συνιδιοκτήτες της καίριας ζώνης, κατά το ποσοστό και την αξία των οικοπέδων τους και φυσικά έχουν δικαίωμα συμμετοχής στις δημοπρασίες για την πώληση των οικοπέδων που προβλέπονται από το νέο σχέδιο. Καταβάλλουν το αντίτιμο της αξίας του οικοπέδου που τυχόν θα αγοράσουν με τα κτηματογράφα που κατέχουν και προτιμούνται σε περίπτωση που υπάρχουν ίσες προσφορές. Τα κέρδη από την πώληση των οικοπέδων διατίθενται υπέρ της Κτηματικής ομάδας και του Δήμου Θεσσαλονίκης.

Έχει γραφτεί ότι η Ισραηλιτική Κοινότητα που δέχτηκε τα σκληρότερα πλήγματα από την πυρκαγιά, αντιτάχτηκε στην εφαρμογή του νόμου αυτού. Οι αντιδράσεις όμως ίσως οφείλονται στην όχι πλήρη κατανόηση τού θέματος. Όπως θα αποδειχτεί από τα στοιχεία του Νταούτ Λεβή που θα παραθέσουμε παρακάτω, ακόμα και μέσα στους κόλπους της Κοινότητας, οι γνώμες ήταν διχασμένες ως προς το συμφέρον των διαδικασιών που προβλέπε ο νέος νόμος. Είναι γεγονός ότι οι συνέπειες της πυρκαϊγιάς και του επανασχεδιασμού της πόλης στάθηκαν καθοριστικές για τη φυσιογνωμία της Ισραηλιτικής Κοινότητας. Οι προοπτικές όμως των νέων ρυθμίσεων έγιναν γρήγορα αντιληπτές από ορισμένους Εβραίους διανοούμενους όπως ο Saiaς και ο Nehama, αλλά και από τον Εβραϊκό τύπο που τάχτηκε υπέρ των προτάσεων επανασχεδιασμού που εμπνευστής τους υπήρξε ο Αλεξ. Παπαναστασίου. Πάντως αν η καταστροφή του προπολεμικού αρχείου της Κοινότητας συμπεριλάμβανε και την έκθεση του Νταούτ Λεβή, θα ερευνώσαμε το θέμα βασιζόμενοι αποκλειστικά σε υποθέσεις και συσχετισμούς. Είναι λοιπόν ιδιαίτερα πολύτιμη και αποκαλυπτική η μαρτυρία του Νταούτ

Λεβή που γράφει:

«... Όταν, το 1922, η Υπηρεσία σχεδίου πόλης άρχισε να εκποιεί με δημοπρασίες τα οικοπέδα της πυρκαϊστικής ζώνης, τα μέλη του Κοινοτικού συμβουλίου διχάστηκαν σε δύο παρατάξεις. Η Κοινότητα κατείχε κτηματογράφα 4 εκ. δρχ. για τα οικοπέδα των καταστραμμένων ακινήτων και συναγωγών της. Η πρώτη παράταξη υποστήριζε ότι η Κοινότητα έπρεπε να αγοράσει οικοπέδα αξίας 2 εκ. δρχ. και να πουλήσει τα υπόλοιπα κτηματογράφα της. Με το προϊόν των πωλήσεων θα προχωρούσε στην ανέγερση των οικοπέδων που θα αγοράζε. Η δεύτερη παράταξη επέμενε να αγοράσουν οικοπέδα ίσης αξίας με το σύνολο των κτηματογράφων, θεωρώντας ότι, αν ορισμένα από τα οικοπέδα αυτά πουληθούν αργότερα, η Κοινότητα θα αποκομίσει περισσότερα κέρδη. Την πλειοψηφία κέρδισε η δεύτερη παράταξη. Έτσι η Κοινότητα αγόρασε οικοπέδα αξίας 4 εκ. δρχ., από τα οποία ανοικοδόμησε όσα παρουσιάζαν περισσότερα πλεονεκτήματα, και εκποίησε σταδιακά τα υπόλοιπα...».

Σ' ό,τι αφορά τις κρατικές επιχορηγήσεις, ο Νταούτ Λεβή αναφέρει ότι το 1919 η Ισραηλιτική Κοινότητα, με διάβημά της στην Ελληνική Κυβέρνηση, αποσπά βοήθεια 500.000 δρχ. για την ανοικοδόμηση των Εβραϊκών σχολείων που κήκαν το 1917. Η επιχορήγηση αυτή συνέβαλε στην ανέγερση της σχολής «Καζές» (όπου σήμερα το βρεφοκομείο «Άγιος Στυλιανός») που στοίχισε συνολικά 620.000 δρχ.

Σημαντικά στοιχεία περιέχονται και στα εδάφια όπου ο Νταούτ Λεβή αναφέρεται στις αποζημιώσεις των ασφαλιστικών εταιριών για τις καταστροφές της πυρκαϊγιάς του 1917, γράφοντας τα εξής:

«... Αρκετούς μήνες μετά την πυρκαγιά, οι ασφαλιστικές εταιρίες δεν δέχονταν να καταβάλουν αποζημιώσεις, ισχυριζόμενες ότι οι καταστροφές οφείλονται σε πολεμικά αίτια. Χάρη στις σύντονες ενέργειες της Κυβέρνησης της Αθήνας και τις ευμενείς εκθέσεις του αιώνηστου Μωύς Μορπούργου, πράκτορα της ασφαλιστικής εταιρείας North British Company, οι ασφαλιστικές εταιρίες δέχτηκαν τελικά να πληρώσουν. Η Ισραηλιτική Κοινότητα εισέπραξε 40.000 λίρες. Το μεγαλύτερο μέρος του ποσού αυτού διατέθηκε για την ανέγερση των παραπηγμάτων του συνοικισμού 0.151...».

Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο ο Νταούτ Λεβή εκθέτει τις αιτίες που προκάλεσαν τις οφειλές της Κοινότητας που ανέρχονταν τότε σε 7 εκ. δρχ. Οι αιτίες αυτές ήταν:

- 1) Η υποτίμηση της δραχμής που προκάλεσε σημαντική πτώση των εσόδων της Κοινότητας από τις εισφορές των μελών της.
- 2) Οι τόκοι των δανείων που πήρε η Κοινότητα από διάφορες τράπεζες, για την ανοικοδόμηση των ακινήτων της μετά την πυρκαγιά του 1917.
- 3) Οι υψηλές αποδοχές ορισμένων υπεράριθμων κοινοτικών υπαλλήλων που προσλήφθηκαν ύστερα από κυβερνητικές πιέσεις. Η περίπτωση του Σάμπη Σαλιτιέλ, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική.

Ο Νταούτ Λεβή, σε επίμετρο που παραθέτει στο τέλος της έκθεσης, αναφέρει και στον Εβραϊκό πληθυσμό της Θεσσαλονίκης γράφοντας:

«... Μέχρι το 1882, διάφορες εγκυκλοπαιδείες, και ιδιαίτερα το μικρό Λαρούς, υπολογίζουν τον συνολικό πληθυσμό της Θεσσαλονίκης σε 156.000 ψυχές. Ο αριθμός αυτός δεν είναι ακριβής γιατί, ως τότε, δεν είχε γίνει στην πόλη μας απογραφή πληθυσμού²⁵. Το 1882 η Τουρκική κυβέρνηση ίδρυσε στη Θεσσαλονίκη μια νέα υπηρεσία, την «Nefus Idaressi», η οποία για πρώτη φορά προχωρά σε απογραφή. Η υπηρεσία αυτή αναθέτει σε διάφορες επιτροπές, με τις οποίες ο συγγραφέας της παρούσας μελέτης διατηρούσε στενή συνεργασία, να επισκεφτούν τα σπίτια σε όλες τις συνοικίες και να απογράψουν τους κατοίκους τους... Η απογραφή ολοκληρώνεται στο τέλος του 1884... Ο ακριβής πληθυσμός της Θεσσαλονίκης έφτανε τους 85.000 κατοίκους από τους οποίους οι 48.000 είναι Εβραίοι.

Το 1902, σύμφωνα με μία δεύτερη απογραφή, ο πληθυσμός της πόλης ανεβαίνει στους 126.000 κατοίκους, από τους οποίους οι Εβραίοι είναι 62.000... Επειδή τα αρχεία της καταστράφηκαν στην πυρκαγιά του 1917, η Ισραηλιτική Κοινότητα θα διενεργήσει απογραφή των μελών της το 1919. Και παρά το γεγονός ότι πολλές οικογένειες είχαν μεταναστεύσει, η απογραφή απέδειξε ότι οι Εβραίοι της πόλης μας έφταναν τις 74.000. Διάφορα μεταναστευτικά κύματα, που ξεκινούν από διάφορες αιτίες, με κυριότερη την πυρκαγιά του 1917, που άφησε άστεγες χιλιάδες εβραϊκές οικογένειες, μειώνουν τον Εβραϊκό πληθυσμό της Θεσ-

σαλονίκης που, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1932, κατεβαίνει στις 50.000. Έτσι ενώ κάποτε οι Εβραίοι αποτελούσαν το 55-60% του συνολικού πληθυσμού της πόλης, μετά την άφιξη των προσφύγων της Μικρασίας, δεν ξεπερνούν το 16%...».

Η έκθεση του Νταούτ Λεβή περιλαμβάνει και ένα δεύτερο μέρος. Πρόκειται για ένα κείμενο είκοσι δακτυλογραφημένων σελίδων που διαιρείται σε δύο θεματικές ενότητες.

Η πρώτη αναφέρεται στη Θρησκευτική ζωή των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στην περίοδο 1840-1940, ενώ η δεύτερη, που είναι και η πιο ενδιαφέρουσα, στη συμβολή των Εβραίων στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης.

Ο συγγραφέας δέχεται ότι, στις αρχές του 19ου αιώνα, οι Έλληνες κρατούν το 70% του χονδρεμπορίου. Οι σπουδαιότεροι Ελληνικοί εμπορικοί οίκοι είναι των Βλαστού, Σκυλίτση, Χαρίση, Αββότ, Ρογκότση, Χατζηλαζάρου, Βαλταδάρου, Αυγερινού, Μουσούρη, Αγγελάκη, Ρήγα. Οι μεγάλοι Εβραϊκοί εμπορικοί οίκοι, στην ίδια εποχή, είναι των Αλατίνη, Φερνάντες, Μισραχί, Μοδιάνο, Φρανσές, Μπενβενίστε, Σιαλώμ, Χασσίδ, Μπενσουσάν, Σαΐας και Τιάνο. Ο Νταούτ Λεβή παραθέτει αρκετά πολύτιμα στοιχεία για τις οικογενειακές Αλλατίνης και Μοδιάνο και συνεχίζει για την περίοδο μετά το 1912:

«... Ύστερα από τους Βαλκανικούς πολέμους αρκετοί ξένοι υπήκοοι, που δεν διατηρούσαν πια...α προνόμια που πήγαν από το καθεστώς των διαμορφώσεων, χάρη στα οποία δημιούργησαν τεράστιες περιουσίες, αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την πόλη μας... Η τρομερή πυρκαγιά του 1917, που αφάνισε το μεγαλύτερο μέρος του εμπορικού κέντρου, ανάγκασε επίσης αρκετούς εμπόρους να μεταναστεύσουν... Έτσι οι Εβραϊκοί οίκοι του περασμένου αιώνα εξαφανίζονται, δίνοντας τη θέση τους σε νέους εμπορικούς οίκους που θα προδεδύσουν γρήγορα, χάρη στις διευκολύνσεις των Ελληνικών κυβερνήσεων, και θα διακριθούν στο εμπόριο, στη βιομηχανία, στις τραπεζικές επιχειρήσεις και σε άλλους τομείς.

Αν και οι νέοι Εβραϊκοί οίκοι διανύουν την περίοδο της εφηβείας, αναπτύσσονται από μέρα σε μέρα και είναι βέβαιο ότι θα καταλάβουν τη θέση τους στην εμπορική ζωή της Θεσσαλονίκης αντικαθιστώντας επάξια τους μεγάλους εκείνους οίκους που έπαιξαν τόσο σημαντικό ρόλο στην οικονομία της Θεσσαλονίκης τον περασμένο αιώνα».

Ο Νταούτ Λεβή προσθέτει ότι θα παραθέσει και πίνακες που περιλαμβάνουν

- α) Τους μεγάλους Εβραϊκούς εμπορικούς οίκους του 19ου αιώνα
- β) Τους νεώτερους εμπορικούς οίκους που αναπτύχθηκαν μετά το 1912
- γ) Τους Εβραίους επιχειρηματίες που κατάγονται από τη Θεσσαλονίκη και μετανάστευσαν στο εξωτερικό
- δ) Τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης που διακρίθηκαν σε ελεύθερα επαγγέλματα σαν γιατροί, δικηγόροι, δημόσιοι υπάλληλοι, μέλη διπλωματικών αποστολών, διευθυντές τραπεζών κ.λπ.

Δυστυχώς οι σελίδες με τα πολύτιμα αυτά στοιχεία λείπουν. Τέλος, σώθηκε μια ακόμα έκθεσή του, στην οποία ο Νταούτ Λεβή αναφέρεται αποκλειστικά στην ακίνητη περιουσία της Κοινότητας.

Κλείνοντας τη μελέτη του ο συγγραφέας δηλώνει ότι ίσως ορισμένες χρονολογίες και αριθμοί να μην είναι απόλυτα ακριβείς, γιατί κατά καιρούς έχασε κάποιες σημειώσεις του, και επιλέγει:

«... Διατηρώ την πεποίθηση ότι όσοι ομόθρησκοί μας κληθούν κάποια μέρα, στη διοίκηση της Κοινότητας, θα εμπνευστούν από τον ίδιο ζήλο και την ίδια θερμότητα που διέκρινε τους Κοινοτικούς ηγέτες του παρελθόντος που πέτυχαν να εξυψώσουν την φήμη και την τιμή της Κοινότητάς μας. Γι' αυτό η Εβραϊκή κοινωνία τους περιέβαλε με την εμπιστοσύνη και την εκτίμησή της...».

Αισιόδοξες προβλέψεις για τη συνέχεια μιας ιστορικής Κοινότητας που έμελλε να αφανιστεί λίγους μήνες αργότερα. Στις 15 Μαρτίου 1943 θα ξεκινήσει από τη Θεσσαλονίκη ο πρώτος συρμός, μεταφέροντας 3.000 Εβραίους στην Πολωνία. Μέχρι τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου, άλλες δεκαοκτώ διαδοχικές αποστολές, θα οδηγήσουν το σύνολο σχεδόν των Εβραίων στους τόπους του μαρτυρίου τους. Και η συμπτωτούσα θα αποκτήσει το θλιβερό πρόνομιό να καταστεί η πρώτη πόλη στην Ευρώπη στις θυσίες των Εβραίων κατοίκων της.

Οι ελάχιστοι που θα επιζήσουν, θα επιστρέψουν για να δημιουργήσουν μια καινούργια ζωή, πάνω στα ερείπια που σώρουνσε το Ολοκαύτωμα. Όμως από το τραγικό προσκλητήριο θα απουσιάζουν οι πολλοί, οι 50.000 ψυχές, που η απώλειά τους βαρύνει ακόμα και σήμερα στη φυσιογνωμία της μητέρας Θεσσαλονίκης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

2. Η εργασία του Γιοταβή Γιακοβί, απ' όπου και το απόσπασμα που παραθέτουμε, σώθηκε ημιτελής και ατελώς φέρει. Σύμφωνα με μαρτυρίες φίλων του, ο συγγραφέας της σκεφτόταν να την τιτλοφορήσει «Είς την κόλαση». Η εργασία αυτή δημοσιεύτηκε σε συνέχειες το 1952 στην εφημερίδα «Εβραϊκή Εστία» της Αθήνας, με τίτλο «Είς τον προβάλλον της κόλασης» (φύλλα 85-108).
3. Μ. ΜΟΛΧΟ-Ι. ΝΕΧΑΜΑ, ό.π., σ. 73-74.
4. Γ. ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ, Μακεδονία μετά του παρακειμένου τμήματος της Θράκης (1909-10), σ. 146.
5. Μ. ΜΟΛΧΟ-Ι. ΝΕΧΑΜΑ, ό.π., σ. 22, 39-40.
6. Αρκετά κατατοπιστικό είναι το άρθρο του ΑΒΡΑΑΜ ΡΕΚΑΝΑΤΗ, Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης στην πολιτική ζωή της Ελλάδας, στον τόμο «Zihron Saloniki» («Μνήμη της Θεσσαλονίκης»), Tel Aviv 1972, σ. 328-330.
7. Το 1907.
8. Μέχρι τη νεοτουρκική επανάσταση οι μη Μουσουλμάνοι υπήκοοι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δεν υπηρετούσαν στρατιωτική θητεία.
9. «Agua Nueva»: απόδοση στην Ισπανοεβραϊκή, της Τουρκικής ονομασίας της τοποθεσίας Yenī su (= Νέο νερό) απ' όπου πιστεύεται ότι ξεκίνησε η πυρκαγιά του 1917. Για την τοποθεσία αυτή βλ. Β. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας 1430-1912, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 425, 443.
10. Για την πυρκαγιά του 1917 και για τις επιπτώσεις της στην Ισραηλιτική Κοινότητα, υπάρχουν σημαντικά στοιχεία στις μελέτες: Χ. ΠΑΠΑΕΤΑΘΗ, Ένα υπόμνημα για την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης στα 1917 και την περιβόλη των θυμάτων, «Μακεδονικά» 18 (1978), σ. 143-170. J. ΝΕΧΑΜΑ, Histoire des Israelites de Salonique, tom. 6-7, Thessalonique 1978, σ. 764-770. L. ΑΒΑΣΤΑΔΟ, L'orient qui meurt-Salonique ce qu'elle est, Salonique 1918, σ. 2-17. E. ΣΑΡΟΡΤΑ, En torno de la Torre Blanca, Paris 1983, σ. 308-317. «Zihron Saloniki» (αυλόγιο): Tel-Aviv 1972, σ. 207-208. J. ΣΑΪΑΣ, Salonique en reconstruction, Athènes 1920. Α. ΝΑΡ, Οι συναγωγές της Θεσσαλονίκης-Τα τραγούδια μας, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 76-80.

11. Βλ. Κ. ΜΟΣΚΩΦ, Θεσσαλονίκη-Τομή της μεταπρατικής πόλης, Αθήνα 1978, σ. 73-77 και I. S. ΕΜΜΑΝΟΥΕΛ, Histoire de l'industrie des tissus des Israelites de Salonique, Lausanne 1935.
12. Μ. ΛΑΣΚΑΡΙΣ, Salonique à la fin du XVIII siecle, Athènes 1939, σ. 22.
13. Κ. ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ, Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα, Αθήνα 1973-75, τόμ. Β, σ. 128.
14. Γ. Κ. ΜΑΡΑΤΤΟΠΟΥΛΟΥ, Η Θεσσαλονίκη, Αθήνα 1882, σ. 33.
15. Β. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, ό.π., σ. 168 και Κ. ΜΟΣΚΩΦ, ό.π., σ. 95.
16. Κ. ΜΟΣΚΩΦ, ό.π., σ. 120-130.
17. I. ΜΑΤΑΡΑΣΟ, Χαρμπί Χαΐμ Χαμπίμ, περ. «Χρονικά», τυχ. 70, Σεπτέμβριος 1984, σ. 68-69.
18. Γ. Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΥ, Σελίδες αυτοβιογραφίας, τόμ. Β, Αθήνα 1970, σ. 172.
19. Μ. ΜΟΛΧΟ-Ι. ΝΕΧΑΜΑ, ό.π., σ. 81-128. I. ΜΑΤΑΡΑΣΟ, Κι όμως όλοι τους δεν πέθαναν, Αθήνα 1948, σ. 25-52 και Γ. ΓΙΑΚΩΒΑ, ό.π.
20. Μ. ΜΟΛΧΟ-Ι. ΝΕΧΑΜΑ, ό.π., σ. 27.
21. JOSEPH BEN, Jewish leadership in Greece during the Holocaust, Jerusalem 1977.
22. Μ. ΜΟΛΧΟ-Ι. ΝΕΧΑΜΑ, ό.π., σ. 119, 120.
23. Γ. ΓΙΑΚΩΒΑ, ό.π.
24. Για τον επανασχεδιασμό της πόλης μετά την πυρκαγιά του 1917, εξαιρετικά διαφωτιστική είναι η διατριβή της Α. ΚΑΡΑΔΗΜΟΥ-ΓΕΡΟΛΥΜΠΟΥ, Επανασχεδιασμός και ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917, Θεσσαλονίκη 1985.
25. Βλ. και Β. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, ό.π., σ. 459-464, όπου επιστημονίζεται ότι, σύμφωνα με τα τουρκικά αρχεία, η τελευταία απογραφή πληθυσμού στη Θεσσαλονίκη είχε διενεργηθεί το 1613.

Παράνομη ή κατάσχεση της ιδιωτικής περιουσίας των 'Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης

Μιά γνωμάτευση του 1943
του καθηγητή κ. ΣΤ. ΚΑΡΑΚΑΝΔΑ

Το 1943 ο καθηγητής κ. Στυλιανός Χρ. Καρακανδής, με την τότε ιδιότητά του του νομικού συμβούλου του υποκαταστήματος της Τραπεζής της 'Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη, είχε το θάρρος με γνωμάτευση του πρό τη Γραμματεία της Τραπεζής, ν' αποφανθεί ότι ήταν παράνομη ή εκ μέρους των Γερμανικών 'Αρχών Κατοχής κατάσχεση της ιδιωτικής περιουσίας των 'Ισραηλιτών. 'Η άφαίρεση αυτή, αποφαινόταν ο κ. Καρακανδής αποτελεί πράξη ανώτερης βίας.

Το κείμενο της γνωματεύσεως του κ. Καρακανδά, που αποτελεί ιστορικό ντοκουμέντο, έχει ως παρακάτω:

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Το τμήμα δικαστικού

πρός την

Γραμματεία

'Επί του από 25.1.43 σημειώματος ύμν, επιστρέφοντες συνημμένως ύμν την μετά του Τμήματος Προπαγάνδας Θεσ/νίκης - Αιγαίου αλληλογραφίαν της Τραπεζής, γνωρίζομεν ύμν τὰ κάτωθι.

Διά του από 30.11.42 έγγραφου της ως άνω γερμανικής υπηρεσίας απευθυνθέντος προς την Τράπεζαν ήμν, αυτή κατέστησεν γνωστόν εις ήμās ότι κατ' έντολήν του Στρατιωτικού Διοικητού Θεσ/νίκης - Αιγαίου κατέσχεν 32 επιχειρήσεις του χαρτικού κλάδου διά νά χρησιμοποιήση τὰ έμπορεύματά των ύπέρ του γερμανικού στρατού.

Διά του από 20.1.43 έγγραφου του στρατιωτικού διοικητού Θεσ/νίκης - Αιγαίου απευθυνθέντος προς την Τράπεζαν ήμν ούτος προσκαλεί ήμās όπως τās παρ' ήμίν καταθέσεις των κατασχεθεισών επιχειρήσεων θέσωμεν εις είδικόν λογμόν εις την διαθήσιν του.

'Η γνώμη ήμν επί του ζητήματος της κατασχεσεως των ως άνω καταθέσεων είναι ή κάτωθι.

Α) 'Επί τη βάσει των άρχων του Διεθνούς Δικαίου ως καί των συμβάσεων της Χάγης του έτους 1907 καί του παραρτήματος εις την σύμβασιν του άφορώντος την ρύθμισιν των νόμων καί των έθιμων του κατά ξηράν πολέμου, ύπογραφέντος καί ύπό της Γερμανίας καί ύπό της 'Ελλάδος καί δή κατά τό άρθρ. 46 τούτου ή ιδιωτική περιουσία δέν δύναται νά κατασχεθεί καί δέον νά γίνεται σεβαστή (art. 46 La propriete privee ne peut pas etre confisquee. La propriete ect. doivent etre respectes). 'Εξαιρέσεις σοβαρώταται από της άρχής ταύτης είναι θεμιταί, έφ' όσον είναι συνέπειαι των διεξαγομένων πολεμικών επιχειρήσεων ή δικαιολογούνται ύπό των αναφεύκτων άναγκών του Στρατού Κατοχής (πρβλ. Σεφεριάδου, Μαθήματα Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου 564, σελ. 377, Σπυροπούλου Δημόσιον Διεθνές Δικαιον έκδοσις Β', 38b, 4 σελ. 403 K. Heyland in Handwörterbuch der Rechtswissenschaft Bd. I Besetzungsrecht Al 2e, σελ. 679 έπομ.).

'Εάν έν τη προκειμένη περιπτώσει ύφίσταται περίπτωσις άναποφεύκτου άνάγκης είναι ζήτημα πραγματικών, διά την κρίσιν του όποίου δέν είναι δυνατόν νά έχωμεν τὰ άναγκαιούντα στοιχεία.

'Εν πάση περιπτώσει ή κατάσχεσις εις Τραπεζας ιδιωτικών καταθέσεων δέν δύναται κατ' άρχήν νά θεωρηθή σύμφωνος προς τὰ διεθνή νόμιμα (πρβλ. Σεφεριάδη 568, σελ. 389 έπομ.



ως προς τόν προηγούμενον παγκόσμιον πόλεμον).

Β) 'Από άπόψεως νομοθεσίας είσαχθείσης έν 'Ελλάδι διά διαταγμάτων των στρατιωτικών διοικητών του γερμανικού στρατού, ή κατάσχεσις ως άνω καταθέσεως ιδιωτών παρά τη τραπεζή ήμν δέν δύναται νά θεωρηθή νόμιμος. Διότι κατά την «Γνωστοποίησιν διά τās νομικές διατάξεις» αί όποίαι έκδίδονται παρά των Γερμανών στρατιωτικών διοικητών (Ve ordnungsblatt N., 2 σελ. 2) ούτοι δύναται νά έκδώσουν τοιαύτας, δέον όμως αύται νά δημοσιευθούν εις τό είδικόν «φύλλον διαταγμάτων διά κατεχόμενον ελληνικόν έδαφος», άφ' ού χρόνου άρχεται ή ίσχύς των (Verordnung über das Inkrafttreten u. die Geltung der von den deutsche militärischen dienststellen erlassenen Anordnungen, δημοσιευθέν έν Verordnungsblatt 2σελ. 4 καί Bekanntmachung vom 15.2.42 des Befehls bers Saloniki - Aegais καί Verordnung vom 16.1.42 u. Verordnungsblatt des Befehlshabers Saloniki - Aegais N.1.). Τοιούτον τι όμως διάταγμα επιτρέπον την κατάσχεσιν ιδιωτικών καταθέσεων παρά ταίς τραπεζαίς δέν έχομεν έν προκειμένω, έφ' όσον γνωρίζομεν. 'Εν πάση περιπτώσει ή προς την Τράπεζαν διαταγή του Στρατιωτικού Διοικητού Θεσ/νίκης - Αιγαίου δύναται νά θεωρηθή ως «διάταξις» (Anordnung), αλλά δέν ίσχύει μή δημοσιευθείσα, έφ' όσον γνωρίζομεν, συμφώνως προς τὰ άνωτέρω εκτιθέμενα.

Γ) 'Από άπόψεως έσωτερικού δικαίου ή Τράπεζα καλύπτεται έναντι των δικαιούχων έκτελούσα την διαταγήν του Στρατιωτικού Διοικητού Θεσ/νίκης - Αιγαίου λόγω της άνωτέρας βίας ή όποία ύφίσταται άναντιρρήτως έν προκειμένω (casus cui resistinon potest).

'Εν πάση περιπτώσει περί της κατασχεσεως δέον νά είδοποιηθούν παρά της Τραπεζής οι δικαιούχοι.

Ο γνωμοδοτών Νομικός Σύμβουλος
Στέλιος Χρ. Καρακαντάς



Τό ἔννατο ὄχυρό

Διήγημα τοῦ κ. ΖΑΦΕΙΡΗ ΣΤΑΛΙΟΥ

(Ὁ κ. Ζ. Στάλιος συγγραφεὺς καὶ ποιητής, μέλος τῆς Ἑθνικῆς Ἐταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, γεννήθηκε στὴν Κομοτηνὴ. Εἶναι πτυχιούχος Νομικῆς καὶ Οἰκονομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν καὶ διδάκτωρ τῶν Πολιτικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων. Ὑπάλληλος τοῦ Ὑπουργείου Ἐμπορίου ὑπῆρξε ὡς ἐμπορικός ἀκόλουθος - σύμβουλος στὴ Βιέννη, Μόναχο, Ἀγκυρὰ, Τόκιο, Ρίο Ἰανέιρο καὶ Ρώμη. Ἐλαβε μέρος στὴν Ἑθνικὴ Ἀντίσταση, συνελήφθη ἀπὸ τὰ Ἑς Ἑς καὶ παρέμεινε στὶς φυλακὲς μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως. Εἶναι κάτοχος πιστοποιητικοῦ Ἑθνικῆς Ἀντιστάσεως. Ἐγράψε θέατρο, ποίηση, μυθιστόρημα, διήγημα, ταξιδιωτικὰ δοκίμια καὶ βιογραφία, καθὼς καὶ πολλὰ ἀρθρὰ σὲ περιοδικὰ καὶ ἡμερησίους.

Ἐπισκέφθηκε δύο φορές τὸ Ἰσραήλ, τὴ δευτέρα φορά προσκεκλημένος ἀπὸ τὴ Διεθνή Σιωνιστικὴ Ὀργάνωση. Ἀνάμεσα στὰ βιβλία πού ἔγραψε εἶναι κι ἓνα βιβλίο γιὰ τὸ Ἰσραήλ μὲ τίτλο «Ἰσραήλ» καὶ μία ποιητικὴ συλλογὴ γιὰ τὴν Παλαιστίνη μὲ τίτλο «Ἡ γῆ καὶ τὸ ὄνειρο». Ἐκανε τρεῖς διαλέξεις ἐπὶ ἑβραϊκῶν θεμάτων. Διετέλεσε μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Συνδέσμου Φιλίας «Ἑλλάς - Ἰσραήλ».

Τὸ διήγημα τὸ «Ἐννατο Ὄχυρό» εἶναι μιά πραγματικὴ ἱστορία πού ἐγινε στὸ Κόβνο καὶ τὴ διηγήθηκε στὸν συγγραφέα ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπιζήσαντες).

Η πόρτα ἀνοιξε ἀπότομα, μὲ θόρυβο, ἔτριξαν οἱ χαλκάδες τῆς, βρόντηξαν τὰ σίδερά τῆς, ἡ κάτω ἄκρη τῆς γραντζούνισε τὶς πλάκες, ἓνας αἰχμηρὸς ἤχος, σύρθηκε παντοῦ. Στ' ἀνοιγμά τῆς φάνηκε ἓνα μπουλούκι, καμιά εἰκοσαριά ἄντρες, ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλον, τὰ κεφάλια τοὺς ἦταν κουρεμένα, τὰ ρούχα τοὺς κουρελιασμένα, τρεῖς φύλακες μὲ στολές τοὺς ἐσπρωχναν μὲ τὰ ὄπλα τοὺς, τοὺς κλώτσαγαν μὲ τὶς μπότες τοὺς, ἔφτηναν ἐπάνω τοὺς. Γουρούνια φώναξε ἓνας, Ἑβραῖοι γουρούνια, γρήγορα, γρήγορα, οὔτε τὰ πόδια σας δὲν μπορεῖτε νὰ κουνήσετε. Ἡ πόρτα ἔκλεισε πίσω τοὺς, τὸ χτύπημά τῆς ἀντήχησε πάλι στὸ ὑπόγειο, γέμιζε γιὰ λίγο τὸν χώρο, τὰ βήματα τῶν σκοπῶν ἐσβησαν στοὺς διαδρόμους. Οἱ ἄνθρωποι στέκονταν ἀμίλητοι, κοίταζαν γύρω τοὺς, τοὺς ψηλοὺς θόλους, τὰ πέτρινα τόξα πού κατέβαιναν μέχρι κάτω, τοὺς ἀσοβάντιστους τοίχους, τοὺς ἄλλους πού ἦταν κάτω ξαπλωμένοι. Λίγα λοξὰ παράθυρα, σὰν μεγάλες χαραμάδες ἔχασκαν ψηλά, ἀπὸ τὰ κάγκελλὰ τοὺς ἔρχονταν μιά δειλὴ μέρα, ἓνα κίτρινο κι ἀρρωστιάτικο φῶς. Προχώρησαν, αὐτοὶ τοὺς ἐβλεπαν ἀδιάφορα, μιά θολὴ σκιά τριγύριζε πάνω στὰ ἀ-

δύνατα πρόσωπά τους, κάθισαν κοντά τους, ο Δανιήλ έσκυψε, γονάτισε, ακούμπισε την πλάτη του στους πραινισμένους τοίχους, ή ύγρασία ζωγράφιζε τά σχέδιά της καί από τή μιά μεριά, πλάϊ του ήταν ένας γέρος, άσπρα μαλλιά, μέτωπο πλατύ, τό δέρμα του προσώπου του ήταν χλωμό, βαθιές ρυτίδες σάν δίχτυα τ' αϋλάκωναν απ' όλες τίς μεριές. Από τήν άλλη ήταν ένας νέος, τά γένια φύτρωναν ακατάστατα, τά μάτια του γυάλιζαν, τό πηγούνι του ήταν τετράγωνο, μιά σκληρή έκφραση χαρακτήριζε τή φυσιογνωμία του. 'Ο Δανιήλ γύρισε στόν γέρο, πού βρισκόμαστε; Ρώτησε.

Η φωνή πού απάντησε ήταν αδύνατη, κουρασμένη, μόλις ακουγόταν, στό Κόβνο είπε, στίς φυλακές του, εί- ναι ένα παλιό φρούριο, άρχισε νά χτίζεται πρίν πεντακό- σια χρόνια, τό έννατο όχυρό όπως τό λένε.

— Είναι κοντά στήν πόλη;

— Καμιά δεκαριά χιλιόμετρα, ένας δρόμος έρχεται μέχρι εδώ, περνά τόν κάμπο, μιά παλιά γέφυρα δρασκε- λίζει ένα ποτάμι, ύστερα ανεβαίνει σέ κάτι λόφους, ή φυ- λακή μας είναι χτισμένη στήν κορφή σ' έναν απ' αυτούς...

— Είσαι πολύ καιρό εδώ;

— Ένα μήνα περίπου.

— Από πού έχετε έρθει;

— Από τήν Κρακοβία, εκεί ζούσαμε.

— Πότε σάς έπιασαν;

— Πάνε δυό μήνες, κρυβόμασταν σέ κάποιο σπίτι χρι- στιανών έξω από τό γκέττο, κάποιος μάς πρόδωσε, μάς κράτησαν στήν άρχή στά κρατητήρια τής Γκεστάπο, πρίν από τέσσερις εβδομάδες μάς έστειλαν εδώ.

— Είναι πολλοί οί κρατούμενοι;

Πρέπει νά είναι, όλα τά υπόγεια είναι γεμάτα, κάθε πέντε μέρες παίρνουν γιά έκτέλεση, τούς πάνε δυό - τρία χιλιόμετρα μακριά, κοντά στό δάσος, ακούμε τούς πυροβολισμούς, ύστερα κουβαλούν άλλους απ' όλη τήν Εύρώπη. Από τότε πού είμαστε εδώ έχουν πάρει τρείς φορές από τό υπόγειό μας καί τέσσερις αποστολές μαζί μέ τή δική σας έχουν έρθει.

Δέν ξαναρώτησε, σταμάτησαν νά μιλοϋν· τά μάτια του ήταν μισόκλειστα, έσφιξε τά χείλια του, έκλεισε τίς γρο- θιές του, ό νέος πού ήταν από τήν άλλη μεριά γύρισε σ' αυτόν.

— Από πού είσαι; Τόν ρώτησε.

— Από τή Βαυαρία.

— Τί δουλεία έκανες;

— Αρχιτέκτονας, είχα σπουδάσει στό Βερολίνο, δου- λευα σέ μιά μεγάλη εταιρεία, είχα κι ένα γραφείο, έκανα καί δικές μου δουλειές.

— Από πού σέ φέρανε τώρα;

— Από τό Νταχάου, είναι έξω από τό Μόναχο. Όταν μέ πιάσανε μέ πήγαν εκεί, έμεινα έναν ολόκληρο χρόνο, προχθές μάς φόρτωσαν στά κλειστά βαγόνια τους, είναι τρείς μέρες πού ταξιδεύουμε, χωρίς τροφή, χωρίς νερό, κάμποσοι πέθαναν. Πρίν από δύο ώρες φτάσαμε εδώ.

Ό γέρος άκουγε, κούνησε τό κεφάλι του, μιά έκφραση πίκρας ήταν στό πρόσωπό του. Οί περιπλανήσεις των 'Ε- βραίων, είπε, σ' όλη τή Γερμανία, σ' όλη τήν Εύρώπη, σ' όλο τόν κόσμο, μέ καμμένες τίς ρίζες, κυνηγημένοι σάν τά ελάφια από τούς κυνηγούς, χωρίς παράθυρα, χωρίς ελπίδες. Δέν έχουν καί μεγάλη σημασία όλα αυτά πιά τώρα. Όπου κι άν πάμε, όπου καί νά μάς πούν, ένα είναι βέβαιο πώς μέχρι εδώ ήταν, πώς γιά μάς δέν υπάρχει κα-

μιά άλλη λύση, καμιά σωτηρία. Είτε είμαστε στήν Κρακο- βία, είτε στό Νταχάου, είτε στό Κόβνο, ένα πρωί οί Γερ- μανοί θά 'ρθουν εδώ, θ' ανοίξουν τίς πόρτες, οί μπότες τους θά χτυπήσουν στό πάτωμα, θά διαβάσουν τούς κα- ταλόγους τους, θά μάς πάρουν μέ συνοδεία, θά μάς πά- νε έξω στόν κάμπο, θά μάς βάλουν σέ μιά γραμμή, θά μάς πάνε νά σκάψουμε, τούς τάφους μας, νά βγάλουμε τά ρούχα μας, θ' άκουστεί ό κρότος του πολυβόλου, θά γεμίσουμε κάποιο λάκο.

Ό Δανιήλ τόν κοίταγε μέσα στά μάτια, τό βλέμμα του ήταν σκληρό, τό πρόσωπό του κλειστό. Καί σύ θά τούς ά- κολουθήσεις, έκανε, θά πäs σάν άνρί στή σφαγή χωρίς καμιά αντίσταση...

— Τί μπορώ νά κάνω, κι άν μπορούσα τί νόημα έχει; 'Ε- δώ πού βρισκόμαστε δέν υπάρχει κανένας γλυτωμός, τί- ποτα δέν μπορεί νά γίνει, έτσι κι έτσι όλοι μας θά πεθά- νουμε.

Ό Δανιήλ έπαιξε τά βλέφαρά του, έσφιξε τή γροθιά του, γύρισε τό κεφάλι του, ήταν σάν νά μίλαγε σέ πολ- λούς. Έχει κάποιο νόημα είπε, ίσως νά έχει κάποιο νόη- μα. Άλλο είναι νά πεθαίνεις μέ τήν καρδιά σου ζεστή, παλεύοντας έστω καί μέ γυμνά χέρια, σάν άντρας μέ τούς συντρόφους σου γύρω, κι άλλο νά σκύβεις σάν δούλος τό κεφάλι, νά τρέμεις, νά φοβάσαι, νά νιώθεις πώς δέν έχεις ψυχή. Είναι γιά σένα πρώτα, γιά τή ζωή σου, καί ύστερα γιά τούς άλλους, γιά τή φυλή μας, γι' αυ- τούς πού ζούνε, γιά τά παιδιά μας πού θά ζήσουν. Έρείς καλά ποιός είναι ό λαός μας, πώς άρχισε, πώς καάντη- σε τί υπέφερε, πώς τόν κυνήγησαν, καί ξέρεις πώς ανα- στένεται πάλι. Γι' αυτούς όλους, πρέπει νά πεθάνεις σάν άντρας, σάν ελεύθερος άνθρωπος, σάν 'Ισραηλίτης, κι ή- χι σάν σκλάβος, σάν απελπισμένος δούλος μέσα σ' ένα γκέττο...

— Τί σκέπτεσαι νά κάνεις;

— Κουβέντιασα μαζί σου, θά μιλήσω καί μέ τούς άλ- λους πού είναι εδώ. Έμείς πού έρχόμαστε από τή Γερμα- νία, έχουμε πάρει τήν απόφασή μας, δέν θά τούς αφή- σουμε νά μάς σφάξουν σάν τά τραγιά, θά τούς χτυπή- σουμε, θά τούς κάνουμε νά πληρώσουν ακριβά τά τομά- ρια μας.

Δέν συνέχισαν άλλο. Έξω τό φώς λιγόστευε, οί σκιές μέσα στό υπόγειο είχαν γίνει πηχτές, τό φώς πίσω από τά κάγκελα στά παράθυρα ξεψυχούσε, ό νέος του έπια- σε τό χέρι, χωρίς ούτε μιά λέξη του τό έσφιξε δυνατά...

Κάθονταν πάνω στίς πλάκες, όλοι τους, σ' ένα μεγάλο γύρο, άλλοι ακούμπαν τίς πλάτες τους στόν τοίχο, άλ- λοι στηριζόντουσαν στούς άγκώνες τους, ένας φύλαγε όρθιος πίσω από τήν πόρτα, σ' ένα καρφί έκαίγε ένα μι- σολυωμένο κερι, ένας θαλός κύκλος έπεφτε κάτω, τριγύ- ρω του μέσα στό θάμπος ξεχώριζαν πρόσωπα, χέρια, σώματα, μιά πυκνή ανθρώπινη μάζα. Ό Δανιήλ βρισκό- ταν στή μέση, γονατισμένος, τό κεφάλι του ήταν πιό ψη- λά από τούς άλλους, αύριο έλεγε, αύριο, έρχεται ή σειρά μας, πρίν από λίγο μάς ειδοποίησε ένας από τούς δικούς μας πού δουλεύει πάνω στά γραφεία. Θά 'ρθουν τό πρωί, θά πάρουν τριάντα απ' αυτή τήν αίθουσα, κι άλ- λους τόσους από κάθε ένα από τά δυό διπλανά υπόγεια, όλοι έμείς πού ήρθαμε εδώ από τή Γερμανία είμαστε μέ- σα στή λίστα, άπόψε γιά τούς πιό πολλούς από δώ μέσα είναι ή τελευταία μας νύχτα.

Κανένας δέν έλεγε τίποτα, τόν άκουγαν, μιά βαθιά σιωπή ήταν γύρω του.



Οπως είχαμε μείνει σύμφωνοι, συνέχισε, όλα θα γίνουν όπως τά είπαμε: στην αρχή καμιά κίνηση, καμιά αντίδραση, θα φύγουμε απ' έδω, θα τους ακολουθήσουμε, δεν πρόκειται να μάς δέσουν, μέχρι τώρα ποτέ δεν έχει γίνει αυτό. Θα κάνουμε ό,τι μάς λένε δεν πρέπει να τους δώσουμε καμιά ύποψια. "Όταν θα φτάσουμε στον τόπο της εκτέλεσης εγώ θα δώσω το σύνθημα, δεν θα κάνετε τίποτα πριν απ' αυτό, ό καθένας σας θα έχει βάλει στο μάτι ένα στρατιώτη, αυτόν που είναι πιο κοντά του, θα όρμήσει επάνω του, συνήθως είμαστε τρεις φορές περισσότεροι απ' αυτούς. Οί πιο πολλοί είναι Γερμανοί, οί άλλοι είναι Λιθουανοί καί Ουκρανοί, δεν έχουν παρά δυό -τρία Σμάισσερ, οί υπόλοιποι είναι όπλισμένοι μέ τουφέκια, θα προσπαθήσετε να τους τ' άρπάξετε. "Έχουμε έξι μαχαίρια, αυτοί που θά τά κρατούν πρέπει να προσέξουν, ούτε ένα κύτπημα δεν πρέπει να πάει χαμένο. "Αν αυτούς ξεπαστρέψουμε, οί έλπιδες μας για να γλυτώσουμε, όσοι θά έχουμε μείνει ζωντανοί δεν είναι πολλές, τό φρούριο είναι γεμάτο μέ στρατιώτες, έχουν φρουρούς στον κάμπο, τό χιόνι είναι πυκνό, τό δάσος είναι πενήντα χιλιόμετρα μακριά, οί χωριάτες τούς φοβούνται, μπορεί να μάς προδώσουν. Μά θά πεθάνουμε μ' ένα όπλο στο χέρι, θά τούς κάνουμε να μάς θυμούνται, θά τούς δείξουμε πώς δεν είναι πάντα εύκολο να σκοτώνει κανένας Έβραίους.

Μιά παύλα, πήρε μιά βαθιά ανάσα, ή φωνή του στον χαμηλό τόνο της έγινε πιο βαριά, πιο δυνατή, πιο σίγουρη. Μή ξεχνάτε αδέλφια, σύντροφοι στον θάνατο που έρχεται, ποιοί είμαστε, από που ξεκινήσαμε. "Η ράτσα μας στην παλιά εποχή δεν έβαζε ποτέ κάτω τά όπλα της, δεν έσκυβε στους τυράννους, δεν νικηθήκαμε. Χτυπηθήκαμε μέ όλους όσους ήρθαν στη γη μας, τούς πολεμήσαμε, κι αν χάσαμε, κι αν μάς έδιωξαν απ' αυτήν δεν γίναμε ποτέ σκλάβοι. Στους μεσαίωνες, τά πιο σκοτεινά μας χρόνια, όταν μπορούσαμε, όταν υποφέραμε όσο κανένας άλλος λαός είχαμε πάντοτε την πίστη μας στο Θεό μας καί στη φυλή μας, μ' αυτόν κρατήσαμε μέχρι σήμερα. Τώρα, από τίς αρχές αυτού του αιώνα φτιάχνουμε πάλι μιά πατρίδα, κάτω στην Παλαιστίνη, αναστήθηκε τό

βασιλείο του Δαυίδ. Δεν έχει καμιά σημασία αν δεν θά τό δούμε, αν δεν θά πάμε μιά μέρα εκεί. "Έκείνο που έχει σημασία είναι πώς έμεις εκείνη τή νύχτα, την τελευταία νύχτα της ζωής μας, ξέρουμε πώς τό 'Ισραήλ υπάρχει, πώς θά υπάρξει, πώς ή λάμψη του θά σκορπίσει ξανά σ' όλο τον κόσμο. Ξέρουμε πώς αύριο δεν θά μάς πάνε σάν άρνιά στο σφαγείο, πώς θά φανούμε άξιοι της Ιστορίας μας, τά παιδιά μας δεν θά έχουν να ντρέπονται για μάς. Περνάμε σήμερα την τελευταία, την πιο μεγάλη κρίση που περάσαμε ποτέ: Οί έχθροί μας νοιώθουν πώς φτάνει ή ώρα μας, κάνουν ότι μπορούν για να μάς νικήσουν, έστω κι αν ξέρουν κι αυτοί οί ίδιοι πώς δεν θά μπορέσουν.

Οί ναζί, αυτοί που όρκίστηκαν να μάς σβήσουν από τό πρόσωπο της γής, έχουν σκοτώσει χιλιάδες από τούς δικούς μας, μήν τό ξεχνάτε αυτό, σφίξτε τά δόντια, κλείστε τίς γροθιές, ή καρδιά σας άς είναι γεμάτη από έκδίκηση, τίποτα άλλο απ' αυτό, έκδίκηση, μονάχα έκδίκηση...

Τό κερί έλειωσε, ή λάμψη του ξεψύχισε, οί τελευταίες άσπρες σταγόνες έσταζαν πάνω στις πλάκες, τά πρόσωπα μόλις ξεχώριζαν, τό σκοτάδι, τά έπνιξε σιγά - σιγά...

★

Οούρανός ήταν γκριζος, σκοτεινός, τά σύννεφα κατέβαιναν χαμηλά, τό χρώμα τους ήταν μολυβένιο, σκέπαζε απ' όλες τίς μεριές την πεδιάδα, τό χιόνι έπεφτε τούφες - τούφες, πυκνό, όλόκληρος ό πλατύς κάμπος ήταν τυλιγμένος από ένα άσπρο σάβανο, ή λευκή έρμηιά άπλωνε παντού τή βαθιά σιωπή της. Οί μεγάλες τετράγωνες πόρτες του φρουρίου άνοιξαν σιγά - σιγά, μιά ξύλινη γέφυρα κατέβηκε, έτριξαν οί άλυσσιδες της, τά σανίδια της δρασκέλισαν την τάφρο. "Η συνοδεία των φυλακισμένων πρόβαλε σιγά, έμοιαζε σάν να δίσταζε, προχώρησε μέ δυσκολία, άρχισε να ξετυλίγει τή στακτόχρωμη γραμμή της. Μπροστά πήγαιναν μερικοί Λιθουανοί, ήταν ντυμένοι μέ μαύρες στολές, από τούς ώμους τούς κρέμονταν τά τουφέκια τους, ακολουθούσε ή σειρά των Έβραίων, κορμιά άδύνατα, γεμμένα, μερικοί βοηθούσαν τούς γέρους, ή λιτανεία τους ήταν πένθιμη,

θλιβερή. Άριστερά καί δεξιά τους βάδιζαν οι στρατιώτες των "Ες - "Ες, είχαν σηκωμένους τους γιακάδες της κάππας τους, τὰ όπλα τους ήταν κάτω από τις μασχάλες τους, πίσω καμιά δεκαριά μέτρα από τους τελευταίους έρχόταν ένας αξιωματικός.

Περπάταγαν πάνω στο χιόνι, χωρίς λέξη, ούτε ένας ψιθυρος δέν άκουγόταν, βούλιαζαν τὰ πόδια τους, οι κινήσεις τους ήταν άργές, πίσω τους έμεναν τὰ χνάρια τους, είχαν οι περισσότεροι τὰ κεφάλια τους κατεβασμένα, πού καί πού τὰ σήκωναν, κοίταζαν τους σκοπούς, τὰ μάτια τους ήταν ακίνητα, κρύα, χωρίς έκφραση, τὰ χέρια τους κρέμονταν από τους ώμους τους σαν ξύλα, τὸ χιόνι έπεφτε στο ρούχα τους, στὰ μαλλιά τους, στὰ παγωμένα τους πρόσωπα.

Είχε περάσει κανένα τέταρτο, τὸ φρούριο χίλια μέτρα πίσω τους μόλις ξεχώριζε μέσα στις νυχάδες, μιά θαμπή όμίχλη άρχισε νά ξεχύνεται στὸν κάμπο, ή θλιβερή λιτανεία πορευόταν πάντοτε σιωπηλή. Ξαφνικά μιά διαταγή άκούστηκε: σταματήστε, φώναξε μιά βραχνή φωνή. Μπροστά τους ήταν άνοιγμένοι δύο μεγάλοι λάκκοι, οι πρώτοι σταμάτησαν στὰ χείλια τους. Οι Λιθουανοί πέρασαν από τήν άλλη μεριά, οι άλλοι πού άκολουθούσαν μαζεύτηκαν πίσω τους, οι στρατιώτες έκαναν έναν κύκλο όλόγυρά τους. Ο αξιωματικός πλησίασε, τὰ δάχτυλά του ήταν άκουμπισμένα στή θήκη του πιστολιού του, ή μιλιτιά του ήταν άπότομη, στριγγιά, λές καί δέν ήταν άνθρωπινη, γδυθείτε φώναξε, γρήγορα, γρήγορα...

Κανένας δέν κουνήθηκε, έμοιαζαν σαν νά μην είχαν άκούσει, στέκονταν εκεί μπροστά στους λάκκους, με τὸ κεφάλι σκυφτό, με τὰ δάχτυλα σφιγμένα. Ο αξιωματικός έβγαλε τὸ πιστόλι του, γδυθείτε ξαναφώναξε, γδυθείτε είπα, έμπρός γρήγορα, γρήγορα.

Δέν σάλεψαν, ό Δανιήλ γύρισε τὸ κεφάλι του, είδε τήν άγριεμένη φάτσα του αξιωματικού, τους στρατιώτες, είναι ή ώρα είπε μέσα του, πήρε μιά βαθιά ανάσα, έσφιξε μέσα στήν τσέπη του τή λαβή του μαχαριού του, τὸ στήθος του φούσκωσε, ένοιωθε τόν έαυτό του όλότελα γερό. Άπάνω τους φώναξε μ' όλη τή δύναμη, σύντροφοι άπάνω τους. Μέσα σέ λίγα δευτερόλεπτα οι Έβραίοι όρμησαν πάνω στους Γερμανούς, αυτοί έκαναν πίσω, πέντε - έξι πυροβόλησαν, μέσα στο σωρό έπεσαν μερικοί. Ο Δανιήλ μ' ένα σάλτο έφτασε ένα στρατιώτη, τόν χτύπησε με τὸ μαχαίρι στήν κοιλιά, ή λάμα βρήκε μιά μικρή αντίσταση στήν άρχή, ύστερα βούλιαξε μαλακά μέσα στο κρέας, τὸ κορμί του διπλώθηκε στὰ δύο, του άρπαξε τὸ ντουφέκι του, άρχισε νά ρίχνει πάνω στους άλλους.

Δυό - τρεις στρατιώτες έφεραν τὸ χέρι τους στο στήθος, τὰ πρόσωπά τους στήν άρχή είχαν μιά έκπληξη, σαν νά γινόταν κάτι πού ποτέ δέν τὸ είχαν φανταστεί, ύστερα νίκησε ό πόνος, ή έκφρασή τους ήταν άπελπισμένη, κυλίστηκαν αναίσθητοι μέσα στὰ χιόνια. Ο Δανιήλ λίγα μέτρα μακριά του είδε τόν αξιωματικό, οι σφαίρες του είχαν τελειώσει, πέταξε τὸ ντουφέκι του, αυτός τόν σημάδεψε με τὸ πιστόλι του, έσκυψε, ή σφαίρα σφύριξε στ' αúτί του, με δυό πηδήματα τόν έφτασε, σήκωσε τὸ μαχαίρι του, ό άλλος έκανε νά προφυλαχθεί, ή λεπίδα μήχτηκε όλόκληρη στο λαρύγγι του, τὸ αίμα πετάχτηκε, έβαψε τή στολή του, χωρίς ούτε ένα βρογγογό γκρεμίστηκε κάτω. Πάλευαν όλοι, άντρας με άντρα, σώμα με σώμα, τὸ χιόνι είχε γεμίσει από τὰ πτώματα, από τους βόγγους των πληγωμένων, βρίζονταν, δαγκώνωνταν, χτυπιόντουσαν με τὰ μαχαίρια, με τὰ κοντάκια, με τὰ νύχια, αίματα

έτρεχαν από παντού. Οι Έβραίοι πολέμαγαν σαν λυσσασμένοι, με τὸ θάρρος της άπελπισίας, ήξεραν πώς δέν είχαν καμιά έλπίδα, πώς τίποτα δέν μπορούσε νά τους σώσει, μά πάλευαν με μανία, μέχρι τή στερνή ανάσα τους, μέχρι τήν τελευταία τους σταγόνα. "Ενας ήταν πεσμένος μέσα στὰ αίματα, ή κοιλιά του ήταν άνοιχτή, τὰ έντερα του σέρνονταν έξω, με τὸ σιλιέτο πού κράταγε στο χέρι του άποτελείωσε έναν Λιθουανό. "Ενας άλλος, χτυπημένος κι αυτός είχε άρπάξει έναν "Ες - "Ες από τόν λαϊμό, τόν έσφιγγε, αυτός μούγγριζε, τινάζονταν σαν τὸ ψάρι, τὰ πόδια του λύγιζαν, έπεσαν καί οι δύο κάτω. "Απὸ τὸ κάστρο άκούστηκαν σφυρίγματα, μιά σειρήνα ούρλιαζε, οι τελευταίοι φρουροί είχαν πετάξει τὰ όπλα τους, έφευγαν, κοίταζαν πώς θά γλύτωναν. Μακριά ή γέφυρα είχε γεμίσει από στρατιώτες, διαταγές, φωνές, γαυγίσματα, άκούγονταν όλα μαζί, έφταναν κοντά τους μπροδεδεμένα.

Δυό πολυβόλα άρχισαν νά χτυπούν, γάζωναν τὸ χιόνι, οι σφαίρες τους έπεφταν γύρω τους, δύο κολώνες από στρατιώτες ξεκίνησαν, έρχονταν άπάνω τους, οι σκούρες σιλουέτες τους πρόβαλλαν σαν φαντάσματα μέσα στήν όμίχλη. Ο Δανιήλ έρριξε γύρω του μιά γρήγορη ματιά, τὸ χιόνι ήταν στρωμένο από τους σκοτωμένους, μερικοί πληγωμένοι βόγγαγαν, καμιά πενηνταριά Έβραίοι ήταν ζωντανοί. "Αδέλφια είπε, όσοι από σάς θέλετε νά φύγετε μόλις έχετε καιρό, τραβήξτε δεξιά, εκεί πού ξεχωρίζουν τὰ δέντρα, ύστερα από λίγα χιλιόμετρα θά βρείτε τὰ πρώτα δάση. Οι άλλοι όσοι θά μένετε πηδηγέτε μέσα στους λάκκους, θά πολεμήσουμε εδώ, θά πουλήσουμε τὰ τομάρια μας όσο πιό ακριβά μπορούμε.

"Εσκυψε, σάλταρε μέσα στὰ χαντάκια, καμιά δεκαριά τόν άκολουθήσαν, οι άλλοι έφυγαν τρέχοντας. "Εστησε τὸ σμάισερ σέ μιά άκρη, έρριξε μιά ριπή. Γύρω του ήταν οι σύντροφοί τους, άδύνατοι, κουρελιασμένοι μέσα στὰ αίματα, τὰ μάτια τους γυάλιζαν, τὰ χείλια τους ήταν σφιγμένα, βαστάτε τους είπε, όσο μπορείτε, κάθε στιγμή, κάθε λεπτό, όσο ζούμε είναι μιά νίκη γιά μας.

Οι σφαίρες έρχονταν πυκνές, πολλές, άπ' όλες τις μεριές, τὰ πολυβόλα κακάριζαν, ή σειρήνα στο φρούριο σφύριζε πάντοτε, αυτοί μέσα στους λάκκους κολλημένοι στο χώμα, πίσω από τὰ πτώματα πού ήταν μπροστά τους σωριασμένα, ρίχναν κάθε λίγο, κράταγαν σ' άπόσταση τους Γερμανούς, αυτοί δέν τολμούσαν νά πλησιάσουν.

Ο Δανιήλ σημάδεψε ένα στρατιώτη, προχώρησε πιό πολυπύ τους άλλους, τράβηξε τή σκανδάλη, τόν είδε πού έμεινε μιά στιγμή ακίνητος, σαν ξαφνιασμένος, ύστερα έγηρε, τὸ όπλο ξέφυγε από τὰ χέρια του, έπεσε άπότομα στο πλάι. "Ενας άλλος κρατούσε ένα σκυλί, περπάταγε σκυφτός, του έρριξε, έπεσε με τὰ μούτρα μπροστά, τὸ σκυλί δεμένο με μιά άλυσσίδα άρχισε νά ούρλιάζει. Χιόνιζε πάντοτε, οι νιφάδες έπεφταν πυκνές, οι Γερμανοί είχαν τραβηχτεί, μόλις μέσα στο θάμπος, οι πυροβολισμοί άραίωναν, ό Δανιήλ ακόμα μιά φορά πυροβόλησε πάνω σέ μιά σκιά, σταμάτησε, κάθισε στή γή, έρριξε γύρω του μιά ματιά, είδε τους συντρόφους του, μερικοί είχαν άκουμπήσει στὰ πλάγια του χαρακώματος, άλλοι σαν κι αυτόν κάθονταν κάτω, ένοιωθε μέσα του μιά εύφορία, μιά χαρά, μιά δύναμη. Πόσο όμορφο είναι νά πολεμάς στοχάστηκε, νά στέκεσαι περήφανα μπροστά στους έχθρους σου, νά πεθαίνεις σαν άνθρωπος, σαν έλεύθερος άνθρωπος...

‘Η μεταφορά τῆς τέφρας τῶν ὁμήρων τῆς Γερμανίας στὸν Βόλο, τό 1965

Επίσημον καί θερμὴν ὑποδοχὴν ἐπέφυλαξε χθὲς ἡ πόλις μας εἰς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην κ. Δαμασκηνόν, κομίσαντα ἐκ Δυτικῆς Γερμανίας τὴν τέφραν τῶν φονευθέντων ἡ ἀποβιωσάντων κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον εἰς τὰ γερμανικά στρατόπεδα καὶ κρεματόρια Ἑλλήνων ὁμήρων, ὡς καὶ Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν, ἐκτελεσθέντων εἰς Γερμανίαν.

Προηγούμενος τὸν Σεβασμιώτατον, συνοδευόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχιμανδριτῶν κ.κ. Λαίου, Καζανάκη καὶ Μεταγογνή, ὑπεδέχθησαν ἐν σεμνῇ τελετῇ εἰς τὸν Ἀλμυρόν οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως μέ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀρχιερατικὸν ἐπίτροπον κ. Ἀναγνωστόπουλον καὶ τὸν δήμαρχον κ. Μετσοβίτην, ὅστις καὶ προσεφώνησε τὸν Σεβασμιώτατον.

Εἰς τὴν πόλιν μας ἡ ὑποδοχὴ ἐγένετο εἰς τὴν πλατείαν τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, ὅπου εἶχον παραταχθῇ πρὸς ἀπόδοσιν τιμῶν λόχος στρατοῦ καὶ ἡ φιλαρμονικὴ τοῦ Δήμου καὶ παρίσταντο ὁλόκληρος ὁ κληρὸς τῆς πόλεως, πληθὸς συμπολιτῶν μέ ἐπικεφαλῆς τὸν νομάρχην κ. Δεσποτόπουλον, τοὺς δημάρχους κ.κ. Κλαψόπουλον καὶ Μπαλῆν, τὸν στρατιωτικὸν διοικητὴν κ. Γρηγορόπουλον, τὸν διοικητὴν χωροφυλακῆς κ. Πετρογιάννην, ἐκπρόσωπον τῆς 111 Πτέρυγος Μάχης, ἀντιπροσωπείαν τῶν ὁμήρων Μαγνησίας ὑπὸ τὸν πρόεδρον τοῦ Συλλόγου κ. Μπάνην, ἀντιπροσωπείαν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος ὑπὸ τὸν πρόεδρον αὐτῆς κ. Ἰωσήφ Σαμουήλ, ἀντιπροσωπείαν τῶν θυμάτων πολέμου, ἀναπήρων καὶ πολεμιστῶν, ἐκπρόσωποι τῶν ἄλλων ἀρχῶν, τῶν ἐπιμελητηρίων καὶ ὁργανώσεων, οἱ τέως βουλευταὶ κ.κ. Σκούρας καὶ Σιαφλέκης, ὁ νομαρχιακὸς σύμβουλος κ. Γούσης, συγγενεῖς τῶν ὁμήρων κ.λπ.

Ὁ Σεβασμιώτατος ἀφίκετο τὴν θην μ.μ. συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν τεσσάρων ὡς ἄνω ἀρχιμανδριτῶν καὶ τοῦ δημάρχου Ἀλμυροῦ κ. Μετσοβίτη. **Κατῆλθε δὲ τοῦ αὐτοκινήτου κρατῶν ἀνά χεῖρας δύο ἀμφορέας, ἕναν μεγάλον μέ τὴν τέφραν τῶν Ἑλλήνων ὁμήρων καὶ ἕναν μικρόν μέ τὴν τέφραν τῶν Ἰσραηλιτῶν.** Ἐπὶ τῶν ἀμφορέων εἶναι χαραγμένα παραστάσεις ἀπὸ ἀρχαῖαν τραγωδίαν.

Ἐν συνεχείᾳ καὶ ἐνῶ ἡ φιλαρμονικὴ ἐπαιάνιζε πένθιμα ἐμβατήρια καὶ τὸ στρατιωτικὸν μῆμα παρουσίαζε ὅπλα, ὁ Σεβασμιώτατος καὶ οἱ ὑποδεχθέντες αὐτὸν εἰ-

σῆλθον εἰς τὸν ναόν, ὅπου ἐψάλη ἐπιμνημόσυνοις δέησις.

‘Η ὁμιλία τοῦ Σεβασμιωτάτου

Μετά τὸ πέραν τῆς δεήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἡ φιλαρμονικὴ ἐπαιάνιζε πένθιμα ἐμβατήρια, ὁμιλήσε ὁ Σεβασμιώτατος, τοῦ ὁποίου ἡ ὁμιλία προεκάλεσε γενικὴν συγκίνησιν. Ἀνεφέρθη ἀρχικῶς εἰς τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας εὗρον τὸν θάνατον οἱ ὁμηροί, ἀνεμνήσθη τῶν φρικαλέων ἐγκλημάτων πού διέπραξαν τὰ Ἑς - Ἑς κατ' ἐπιταγὴν τοῦ φασισμού, ἐχαρκτήρισε τοὺς θανατωθέντας ὁμήρους ὡς μάρτυρας καὶ ἥρωας τοῦ ἔθνους, τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ ὑπεγράμμισεν ὅτι ἡ φασιστικὴ Γερμανία εἶχε καταργήσῃ τὸν Θεόν καὶ προσεπάθη, ὡς προσφῶς ἐγράφη, μέ τὰ «Στούκας» νά ἀνακαλύψει αὐτὸν μέχρι καὶ τοῦ τρίτου οὐρανοῦ, ἐάν δὲ τὸν εὗρισκε θά τὸν συνελάμβανε αἰχμάλωτον διὰ νά τὸν ἐγκλείσῃ εἰς στρατόπεδον συγκεντρώσεως.

Ἀναφερόμενος εἰς τὸ γερμανικὸν μένος κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ὁ Σεβασμιώτατος ἀπέδωσε αὐτὸ εἰς ἕνα σύμπλεγμα κατωτερότητος πρὸς τὸν ἱστορικὸν λαόν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ εἶπεν ὅτι πλεόν τῶν 6 ἐκατομμυρίων Ἑβραίων εὗρον τὸν θάνατον εἰς τὰ γερμανικά κρεματόρια καὶ τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Ἀνεφέρθη κατόπιν εἰς τὰς θυσίας τῆς ἐκκλησίας εἰπὼν ὅτι 3.700 κληρικοί, μεταξύ τῶν ὁποίων δύο Πολωνοὶ ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἕνας Ρώσος, εὗρον τὸν θάνατον εἰς τὰ γερμανικά στρατόπεδα, ἐνῶ μόνον εἰς τὸ Ματχάουζεν ἐθανατώθησαν 5.700 Ἑλληνες. Γενικότερον, εἶπεν ὁ Σεβασμιώτατος, 15 ἑκατομμύρια ἄνθρωποι εὗρον καθ' οἷονδ' ἴσως τρόπον τὸν θάνατον εἰς τὴν Γερμανίαν κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον, τὸ γεγονός δὲ αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν νά σῆσῃ ἀπὸ τὴν μνήμην τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁμιλήσε κατόπιν διὰ τὴν στάσιν τῆς σημερινῆς Γερμανίας, οἱ ἄνθρωποι τῆς ὁποίας ὑποφέρουν ὅταν τοὺς ὁμιλεῖ κανεὶς διὰ τὰ ἐγκλήματα καὶ τὰς φρικαλεότητας πού διεπράχθησαν εἰς τὴν χώραν κατὰ τὸν πόλεμον. Τελευταίως — συνέχισεν ὁ Μητροπολίτης Δημητριάδος — γίνεται μιὰ κίνησις εἰς τὴν Γερμανίαν νά καταστραφούν τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως καὶ τὰ κρεματόρια, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὴν Αὐστρίαν διατηροῦνται ἀθικτα καὶ μά-

λιστα γίνεται ἐπιμελὴς συντήρησις τῶν. Κατόπιν τούτου, ὁ Σεβασμιώτατος ἀπηύθυνε ἐκκλησίαν πρὸς πάντας, **ὅπως ἐνεργήσουν ὅπου δεῖ ἵνα τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως καὶ τὰ κρεματόρια διατηρηθούν ὡς μνημεῖα, ὅχι διὰ νά διακηρύσσεται τὸ μίσος, ἀλλὰ διὰ νά τὰ βλέπουν οἱ ξένοι καὶ νά λαμβάνουν διδάγματα, διαπιστοῦντες μέχρι ποίου σημείου δύνανται νά φθάσουν τὰ ἐγκλήματα τῶν ἀνθρώπων.**

‘Η ὁμιλία τοῦ κ. Δημάρχου

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Σεβασμιώτατος παρέδωσε τὸν μεγάλον ἀμφορέα, περιβεβλημένον μέ τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν, εἰς τὸν Δήμαρχον κ. Κλαψόπουλον, εἰπὼν ὅτι ὁ ἀμφορεὺς περικλείει ὅχι ἀπλὴν τέφραν, ἀλλὰ τὴν ἰδέαν καὶ τὴν πίστιν ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐθυσιάσθησαν οἱ μάρτυρες - ὁμηροί.

Ὁ κ. Δήμαρχος ἀφοῦ ἐξέφρασε τὴν συγκίνησιν αὐτοῦ καὶ γενικῶς τῶν κατοίκων τῆς πόλεως διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς τέφρας τῶν ὁμήρων, ἀνεφέρθη δι' ὀλίγων εἰς τὰς φρικαλεότητας πού διέπραξαν οἱ Ναζὶ καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα Ἑθνικῆς Ἀντιστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ κατέληξε εὐχηθεὶς ὅπως αἱ θυσίαι τῶν χιλιάδων ὁμήρων καὶ τῶν ἄλλων θυμάτων τοῦ πολέμου ὀδηγήσουν εἰς μίαν μόνιμον καὶ διαρκὴ εἰρήνην.

‘Η ὁμιλία τοῦ κ. Σαμουήλ

Ἀκολουθῶς ὁ Σεβασμιώτατος ἐξαίρων τὰς ἀρετάς τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἐνεχείρησε τὸν μικρόν ἀμφορέα εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος κ. Σαμουήλ, ὅστις ἀπαντῶν εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Σεβασμιώτατε. Πάρα πολὺ συχνὰ ἔχομε εὐκαιρίες νά βλέπουμε δειγμάτων τῆς λεπτότητος καὶ τῆς στοργῆς πού ἔχετε γιὰ ὅλους μας. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν ἡ χειρονομία σας εἶναι κάτι πολὺ περισσότερον. Μᾶς φέρνετε τραγικὸν μῆνυμα μίᾳς ἀπ' τὴς πιὸ τρομερῆς στιγμῆς τῆς ἀνθρωπότητος, ἕνα μῆνυμα φόβου γιὰ τὴν ἀθλία κατάστασιν ὅπου μπορεῖ νά βρεθῇ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ὅταν ξεφύγῃ ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ ἀγαθοῦ, ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Βόλου εἶναι ἰδιαίτερα συνδεδεμένη μέ τὸ δράμα ἐκεῖνο, ἀλλὰ καὶ κάθε ἀνθρώπος τὸ ἀναλογίζεται μέ φρίκη. Συγκινούμεθα ὅλοι βαθύτατα. Σὰς εὐχαριστοῦμε».

(Ἀπὸ ἐφημερίδας τοῦ Βόλου 9.4.1965)



עץ חיים הוא

Δένδρον ζωής είναι η Τορά...
(Παροιμ. 3:18)